

АС-САЪИДУ-С-САМАРҚАНДИЙ

ЖОНЗОТЛАРНИНГ
ТИББИЙ
ХОСИЯТЛАРИ

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФА
«ФАН» НАШРИЕТИ

Ас-Саъду-с-Самарқандийнинг «Рисолаи сайдийя» [«Овчилик рисоласи»] китоби уч қисмдан иборат бўдаларининг ҳаёт тарзи, уларнинг вужудида яширинган либ, унинг иккинчи қисми ҳайвонот, парранда, дарран-тиббий хосиятлар, гўшти ҳақидаги шарнат ҳукмлари ҳамда қизиқарли ҳикоялар баёнига бағишланган.

Учинчи қисми, яъни «Хотима»да эса овқатланиш қондалари, фол ва тайра [қушга қараб фол очиб] нинг тўгри-нотўгрилиги, тумор ва дуохонлик, ҳафта кунларининг яхши ёки ёмонлиги [саъд ва наҳс] Қуръон оятлари ва ҳадислар асосида баён қилинган.

Рисола кенг китобхонлар, оммасига мўлжалланган.

Нашрга тайёрловчилар:
МАҲМУД ҲАСАНИЙ, НУРИ ЙЎЛДОШЕВА

Нашриёт муҳаррири
ҲОЖИ УМУРЗОҚ МУЛЛА ЗОКИР УҒЛИ

А $\frac{0503007009-916}{М 355 (04)-94}$ рез. 93

© Ўзбекистон Респуб-
ликаси ФА «Фан» наш-
риёти, 1994 й.

ISBN 5-648-02041-4

МУҚАДДИМА

Шарқда табобатга оид жуда кўп асарлар ёзилгани маълум. Абу Али ибн Синонинг номи фақат Шарқдагина эмас, бутун Ғарбга ҳам маълум. Унинг «Тиб қонунлари» дунёнинг кўпгина тилларига таржима қилиниб, асосий қўлланма сифатида фойдаланиб келинган. Беруний ва Ибн Сино ўз устозлари деб ҳисоблаган Абу Бакр Розийнинг тиббий асарлари ҳам кенг шуҳрат қозонган. Улардан ташқари, яна кўплаб табиблар ҳам ўтганки, улар ёзган асарларни санаб тугатиш амри маҳол. Улар ҳали деярли ўрганилмаган ва таржима қилинмаган.

Мазкур тиббий асарлар одатда бошдан оёқ касалликларни даволаш, касалликларнинг белгилари ва уларнинг келиб чиқиш сабабларини ўргатади. Иккинчи турдаги асарлар эса содда ёки мураккаб қўшма дориларни тайёрлаш ва улардаги хусусиятларни баён этади. Ибн Сино «Тиб қонунлари»нинг бешинчи жилди ҳамда «Қарободин» [«Фармакопея»] деб аталувчи бир қанча китоблари қўшма дориларни тайёрлаш санъатига бағишланган, «Тиб қонунлари»нинг иккинчи жилди, Юсуфийнинг «Риёз ул адвия» [«Даволар боғи»] ҳамда «Фавойиди ахёр» [«Хайрли кишиларга фойдалар»], Давоийнинг «Фавойид

ул-инсон» [«Инсонларга фойдалар»], Ҳасратнинг «Тухфаи Ҳусайний» [Ҳусайнга тухфа] ҳамда бошқа бир қатор китоблар эса ўсимликлар, маъданлар ва ҳайвонотларнинг тиббий хосиятларини очиб беришга бағишланган.

Юқорида номлари зикр этилган китобларда ўсимлик, маъдан ва ҳайвонотларнинг шифобахш хусусиятлари аралаш ҳолда берилган, ҳайвонот ва паррандаларнинг шифобахш хусусиятларига бағишланган алоҳида китоб эса йўқ эди. Ас-Саъиду-с-Самарқандий ана шу соҳани тўлдиришга қўл уриб, «Рисолаи сайдийя» китобини ёзган.

«Рисолаи сайдийя» [«Овчилик рисоласи»] форс тилида ёзилган бўлиб, у уч қисмдан иборат. Биринчи қисми овчилик билан боғлиқ масалаларни: ҳайвон билан ов қилиш, қурол билан отиш, тузоққа тушириш, ўлган ва йиқилган, ит теккан овларнинг шарият юзасидан ҳалол ёки ҳаромлиги, бу ҳақда шарият ҳукмлари ҳамда турли мазҳаб бошлиқларининг фикрини баён қилади. Иккинчи қисмида эса турли ҳайвон, парранда ва даррандаларнинг яшаш тарзи, арабча, форсча ва туркча исмлари, гўштининг ҳалол ёки ҳаромлиги, ҳар бир аъзодаги тиббий хосиятлари ва уларнинг қайси касалликка қандай қилиб ишлатиш йўллари кўрсатиб берилган. Сўнгги қисми «Хотима»да эса овқатланиш билан боғлиқ масалалар, фол ва тайра [қушга қараб фол очиш], у ҳақдаги шарият ҳукмлари, тумор ёзиш ва дуохонлик, ҳафта кунларининг яхши-ёмонлиги, бахтли ва бахтсизлиги [саъд ва наҳс], қайси кунда қайси иш билан шуғулланиш маъқуллиги Қуръон оятлари ҳамда ҳадислар асосида тушунтириб берилган.

Китоб муаллифи мазкур асарни ёзишда жуда кўп асардан фойдаланганлиги ҳақида ёзади. Қўлимизда унинг ягона форсча қўлёзма нусхаси бўлиб, у қачон ёзилган ва муаллифи ким экани кўрсатилмаган. Охириги варақлари эса тушиб қолган. Исми ҳозирча бизга номаълум бўлган бошқа бир олим эса уни эски ўзбек тилига таржима қилиб, биринчи қисмига ҳеч қандай ўзгартириш киритмагани ҳолда, иккинчи қисмини анча ўзгартириб таржима қилган. Унинг ўзи бу ҳақда эътироф қилиб, Туркистонда учрамайдиган ҳайвон ва паррандалар ҳақидаги бобларини тушириб қолдиргани ва баъзи жойларга ҳам бошқа китоблардан қўшимчалар киритгани ҳақида ёзади. Биз унинг форсчаси билан ўзбекчасини солиштириб кўрганимизда, ҳақиқатан ҳам, анчагина қўшимчалар мавжудлигини кўрдик. Айнан шу ўзбекча нусхани бошланғич саҳифасига Ўзбекистон ФА Шарқшунослик илмгоҳининг илмий ходими, марҳум Абдулла ака Носиров «Ас-Саъиду-с-Самарқандий» деб ёзиб қўйган. Бундан маълум бўладики, демак форсча «Сайдийя»нинг муаллифи Саъид Самарқандийдир. Ўзбекча таржима тўлиқ бўлса-да бироқ таржимон китобнинг аввалида ҳам, охирида ҳам ўз номини кўрсатмаган. Таржиманинг тилига қараб уни Хоразмда таржима қилинган дейиш мумкин.

Бироқ «Рисолаи Сайдийя»ни Ҳиндистонда Навоб Садри Жаҳон томонидан форс тилида ёзилган ва Лоҳурда чоп этилган «Сайдийя» китобидан фарқлаш лозимки, сўнгги китоб ҳам ҳайвонотларнинг хосиятларига бағишланган бўлиб, баҳсимиз мавзуи бўлган «Рисолаи

сайдиййа»нинг иккинчи қисмига айнан ўхшаб кетади.

Биз «Рисолаи сайдиййа»нинг ўзбекча таржимасини нашрга тайёрлар эканмиз, унинг иккинчи ва учинчи қисмларини танлаб олдик, негаки ҳайвонот ва паррандаларнинг вужудига яширинган хосиятлар билан танишиш ҳар бир киши учун зарурдир. Бу, биринчидан, ҳайвонот ва паррандаларни асраб-авайлаш ва кўпайтиришга меҳру ихлосни оширса, иккинчидан, уларнинг аъзоларидаги тиббий хосиятлар ҳар қандай дори-дармонлардан кам эмаслигини ва улардан саломатликни сақлаш ва оширишда фойдаланиш йўлларини ўргатади. Тўғри овқатланиш, фол, тумор дуохонлик, ҳафта кунлари ҳақидаги фикрлар ҳам ҳар бир киши учун ўз ҳаётида тўғри йўл тутишига йўлланма бермай қолмайди.

Маҳмуд Ҳасаний

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

БОБУ-Л-«АЛИФ». АЛ-АСАД [«АЛИФ» БОБИ. ШЕР]

Форсий шер, туркий арслон ва бабрдир. Ва ул якраиғ ва сариғ бўлур. Ва белидин юқориси туклос [юнгли] ва модасида андор тук бўлмас. Ва унинг бала [бола]сининг кўзи етти кунда очилур. Ва чун олти ойлик бўлса ўзи шикор [ов] қилур. Ва ҳеч жониворнинг сарқут [қолдиғ]ин ва ўзининг сарқутин ҳам емас. Ва унинг балаидлиги бир аршиндин зиёдроқ ва узунлиги бурнидин то қўйруғининг учига боргунча уч ярим аршин бўлур ва қўйруғининг учи сигир қўйруғидек туклос [юнгли] бўлур.

Ал-ҳукм [ҳукми]. Анинг гўшти ҳаромдур жумҳури уламо [барча олимлар] наздида.

Анинг хосияти. Демишларким, анинг терисида ўлтурмоқ йўллуғон ва бавосир ва қисморни дафъ қилур. Анинг терисидан бир парчани матоъ сандуқида қўйсалар квяни дафъ қилур. Ва агар куя бўлса ҳам ўлтурур. Ва анинг саргини [тезаги]дин дирам миқдори шаробга қўшуб, шаробхўрга берсалар шаробдин нафрат қилиб, сўнгра ичолмас. Ва анинг бурути заҳар жумласидиндур. Аксар одамлар адоват ваҳқидин анинг бурутин миқрозлаб, адоват қилғон кишига едирурлар. Билжумла [жумладан] ҳар ким они егон бўлса, аломати буким, қазои ҳожат [бўша-

ниш] учун ўлтургонда ичи оғрур. Ва яна бир аломати улким, чақчоқи қундузнинг юфроқи-га бавл қилса, [яъни сийса] юфроқ пора-пора бўлур. Онинг иложи буким, кўзининг ва ё ўғлоқ ўпкасин тўғраб хом ютгай ва бутун уч соат ўтгандин сўнгра харбақи асвадким, бир мусҳил [сурги] гиёҳнинг отидур, андин икки дирам миқдорин яхши салоя қилиб [эзиб], нимгарм [ярим қайноқ] бир коса сув билан ичиб қайт қилсун. Агар тез қайт келмаса ҳаббул-малик шохасин томоғига суқуб қайт қилсунким, арслон бурути ул ўпкаларга ёфушуб чиқар. Ва анинг ўтини ичмоқ ва кўзга чекмоқ [суртмоқ] била кўзнинг равшанлиги-га қувват берур. Ва анинг ёғин ҳар ким ўз баданига суртса бошқа даррандалар андин қочурлар. Ва чун арслоннинг модаси фаржин [жинсий аъзосин] қурутуб даркор бўлгон вақтда ҳар хотун они салоя қилиб [янчиб] бироз иссиқ сув ила ичса фаржи танг ва гарм [иссиқ] бўлур.

ИБИЛ [ТУЯ]

Форсий шутур, туркий тева дер.

Ал-ҳукм [ҳукми]. Онинг эти ва сути ҳалолдир. Ва онинг оғанағон жойида намоз ўқумоқ макруҳдур. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламдин ривоят қилубдурларким, ул Ҳазрат буюрмишлар: «Тева шайотиндиндур, на учунким кўб гиналик бўлур». Ва нақл этибдурларким, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам етти жониворнинг этин емишлар: тева, ва сигир, ва қўй, ва қуён, ва қулон, ва туғдори.

Хосияти. Теванинг ўти бўлмас, аммо бағ-

рининг устида ўтга ўхшагон бир нимарса бўлурким, они кўзга чекилса [суртилса], шапкўрликни дафъ қилур. Ва чун теванинг кўзи Суҳайл дегон юлдузга тушса дарҳол ўлур. Агар теванинг тукин куйдуруб, захмга солинса қонни тиндирур. Ва анинг эти шаҳвати жимоъни [жинсий қувват]ни зиёд қилур ва теванинг канасин ошиқ бўлгон одамнинг енгига тикиб қўйсалар ишқи зойил бўлур.

ИБНИ ОВО [ШАҒОЛ]

Форсий ва туркий шағол дерлар.

Ал-ҳукм. Онинг эти ҳаромдир.

Хосияти. Агар онинг тилин бир уйга ташласалар ул уйнинг аҳли аросида уруш воқиъ [пайдо] бўлур. Ва анинг гўшти девоналик ва ойбошлик одамга судманд [фойда] дир. Ва агар онинг рост [ўнг] кўзин ҳар нимарсаиким бўлсун тақиб қўйсалар, кўз тегмас.

Ва шағол гоҳи ит била жуфт бўлуб, ондин натижа ҳосил бўлур.

АРНАБ [ҚУЁН]

Форсий харгуш ва туркий қуёндур. Ва туклари кўб мулойим бўлур ва анинг суврати филжумла сичқонга ўхшар ва хотунлардек ҳайз кўрар. Ва анинг нари [эркаги] бир йил қавий [кучли] маст бўлур. Ва бил-акс бир йил модаси андоқ бўлур. Анинг учун халқ гумон қилурларким, қуён бир йил нар [эркак] бўлур. Ва бу сўзнинг асли йўқдур. Ва анинг вазъи ҳамали [ҳомиладорлиги] етмиш кун ва ё зиёдароқ бўлур. Ва яна демишларким,

чун они қўрқутиб, андин сўнг сўйсалар қони чықмастур.

Ал-ҳукм. Анинг эти ҳалолдур. Ва ҳадиси саҳиҳ [тўғри ҳадис] да келибдурким, Абу Талхайи Ансорий разияллоҳу анҳу Расул алайҳиссаломнинг хизматларига қуси кабоби ҳадя қилиб юбормишлар. Ул Ҳазрат тановул қилмишлар.

Хосияти. Анинг кабобни муқаввия [кучли] дорулар билаким, масала, дорчиний [долчин] ва фулфул [мурч] ва хардал [горчица] ва тухми шибит [укроп уруғи] ким, бу жумлани турший қилинган бўлса, булар билан ёмон шайтонлагон касал ва шал ва қалтуроқға ва совуқликдин бўлгон иллатларга ва банд-бандларнинг оғриғига, салас ул-бавл [сийдик томчилаш] га ва жойнга бавл қилдургон [яъни сиядиган] одам учун нофеъдур.

Ва агар они емоқ била ўксурук [қусиш] бўлса туршийсиз есун. Ва чун онинг панирмоясиндин¹ бир озин ёш ўғлонға едурсалар саръ, яъни умми сибёндин² ва уйқуда йиғламоқдин эмин бўлур ва лекин ул тифл [бола]нинг меъдаси сутдин холи бўлғай ва илло сут тифлнинг меъдасида уйуниб [ивиб] зарар қилур. Ва яна ҳам анинг панирмоясин маска ёғи ва ё сиргир ёғи ва ё сирка била бол [асал]га қўшуб, тифлга едурсалар, саръга нофиъ [фойда] бўлур. Ва анинг панирмоясиндин ёрим мисқолғача сирка била йилон захмига даводур ва билжумла [шунингдек] жамиъи заҳарларнинг дафъидур.

¹ *Панирмоя* — ёш ҳайвонлар қорнидан олинадиган модда номи.

² *Умми сибён* — болаларнинг тутқаноқ иллоти.

Ва агар онинг ўтини зайтун ёғи била қўш-салар панирмояси хосиятининг акси бў-лур. Ва агар ҳар ким анинг ўтин ичса ул одамга уйқу андоғ ғалаба қилурким, то сир-ка ичирмасалар ҳушига келмас.

Ҳар хотун қуённинг фаржин [жинсий аъзосини] пишируб еса дарҳол ҳомила бўлур. Ва ҳам онинг қумалоқини [ахлатини] ўзида сақласа ҳам бўғоз бўлмоқда таъсири кўбдур. Ва чун онинг мишини [миясини] сирка ва зайтун ёғи била қайиотиб аъзосига суртса чақуғучи жониворлар андин қочарлар. Ва анинг қума-лоқини ёрим дирамдин то бир дирамгачаа жойинга бавл этадургон [сийиб қўядигон] ки-ши эзиб ичса нофиъдур.

Ва демишларким, чун қуённинг тоза бўл-гон бачасини сўйиб, қонини бир нимарсага солиб қурутиб, даркор вақтда андин бир озини умми сибён [тутқалоқ] ҳодисе бўлгон тифл [бола]-га аносининг сугига қўшуб ичурсалар ул дардин даф қилур. Ва анинг тупугини ҳар кимса ўзида сақласа кўз тегмас.

АРУЗЗ [ГУРУЧ]

Форсий ва туркий биринж дер. Ва биринж бил-хосият мазожини ҳорр [иссиқ] одамнинг ҳароратини зиёд қилур. Муниги учун ҳукамон қудамо [қадимий ҳақимлар] ва аксар мутаах-хирини [сўнгги олимлар] биринжининг зарарин баён қилмаишлар ва бириинж хосиятин са-ҳиҳ-улмижоз [тоза мижозли]га таҳсис [тав-сия] қилубдурлар. Ва мариз [касал] одам-нини ҳар нечук марази [касали] бўлса они зиёд ва ё кам қилмас деб занн [гумон] қилмишлар.

Ва биринжининг хосияти буким, сиҳҳати баданга боис бўлуб, умрни зиёд қилур ва Ҳиндустон табиблари ҳам бу сўзда муттафақ [бир фикрда] дурким, навми солиҳ [тоза уйқу]га боис бўлур ва анинг хосияти буким, ахлоти солиҳа [тоза хилтлар]ни пайдо қилиб, уйқуда яхши тушлар кўргузур ва ташналикни дафъ қилур ва сафрони исҳол этиб [суриб], баданни семуз қилур.

Ва ширбринж [ширгуруч] шакар билан бўлса маний [уруғ]ни зиёд қилур. Ва биринж ошин куб емак баданни ислоҳ [тоза] қилур ва рангу рухсорни покиза қилиб, ахлоти солиҳа [тоза хилтлар]ни пайдо қилиб, уйқуда яхши тушлар кўрмоқға боис бўлур. Ва сил бўлгон одам учун биринжни эшакнинг сути била пишуруб, бадани ҳароратдин холи бўлгон вақтда еса, нафъ қилур, онинг учунким, ичидаги ярасни ва чирик гўштларини пок этиб, эт ўстирур.

Ва биринж гарди [уши]нинг сувига гусл [яъни чўмилса] баданга жило бериб, чирк [кир]дин пок қилур.

Ва шолининг зарарини баёнидадурким, онинг пўстин нарм салоя қилинса [эзилса] заҳар жумласидиндур ва дебдурларким, анинг бир мисқоли одамни ўлтурғусидур.

ИВВИЗ [ЎРДАК]

Форсий қоз ва мурғоби дер ва туркий ўрдак дер. Аммо иввиз исми жинсдур, қоз ва ўрдак ва аларга ўхшашларнинг ҳаммасига шомил [тааллуқли]дур. Ва ул икки навъ бўлур: аҳлий [хонаки] ва ваҳший [ёввойи], анинг аҳлийси парвоз қилмас ва ваҳшийси парвоз қилур.

Ал-ҳукм -- ҳалолдур.

Хосияти. Онинг гўшти кўб кеч ҳазм бўлур. Ва ҳазм бўлгондин сўнгра баданин самин [сғли] қилиб, қуввати боҳ [шаҳват]га ҳаракат берур.

Ва онн емоқнинг шартн буким, сўйгондин сўнгра икки ва ё уч соат миқдори ерга кўмиб қўймоқ керак, нечуким, эти сассиқ бўлур, андин сўнгра ердин чиқариб, парин ивтиб, то-залаб ва покиза қилиб ишируб емоқ лозим. Ва баъзи одам анинг этин еса тез иситма бўлур. Ва онинг пўтакаси [жигилдопи] лазиз ва ғализ ва меъдада кўп туруб ҳазм бўлур. Ва анинг бўғзи ўз жинси бўлгон қушларининг бўғзидин лазизроқдир. Ва онинг минин мақъад [орқа тешик] шишига суртилса яхши бўлмоққа мужарраб [синалган]. Ва унинг юмуртаси [тухуми]ни сориси [саригини] хомсуз [чала] ишируб емоқ ақли ва зеҳни зиёда қилур ва исён [упутини]ни ва қуруқ ўксурук [йўтал]ни йўқ қилур.

АЙИЛ [КИЙИК]

Форсий гавази ва гови куҳий дер, туркий сўйғундир. Ва ул то икки йилгача шох чиқармас. Андин сўнгра икки шох чиқарур ва чун уч йил ўтса шохлари мисли дарахт шохларидек бўлур.

Ва аввал ҳолида анинг умрининг адади [сони] шохларининг адади миқдорича бўлур. То олти йилгача шох чиқарур ва сўнгра ҳар йил шохин ташлаб тоза шох чиқарурким, аввалгидин маҳкамроқ бўлур. Ва дерларким, умри узоқ бўлур ва юз йил умр кўргандин сўнгра тозадин чиқарган шохида бошқа ало-

мат зоҳир бўлур, яъни юз йилнинг аломатидур.

Ва Ҳаким Мир Муҳаммад ўз китобида ёзмишдурким, волиди фақир [бу фақирнинг отаси] бобомдин нақл қилибдурким, юз йилликдин етти нишоналик сўйғун кўрдум.

Ва сўйғуннинг шохи бошқа ҳайвонлар шохига нисбатан бағоят мустаҳкам бўлур. Ва дерларким, сўйғуннинг ўти бўлмас, андоқ эрмастур, балким онинг ўти ғоятда кичик бўлур. Ва чун ўти тўлса, ўтнинг суви тез холий бўлуб ва териси бағрига ёпушуб турар. Ҳар нечук бўлса ҳам сўйғуннинг ўти кам зоҳир бўлур.

Ал-ҳукм — анинг эти ҳалолдур.

Хосияти. Сўйғуннинг эти савдони қўзғор ва ҳазми осондур ва бавл [снийдик] йўлин очар ва шаҳвати жимоъга [жинсий аъзо]га қувват берур. Ва ҳаво иссиқ вақтларда, хусусан, сўйғунни ташналик ҳолида кўб саъй қилиб [уришиб] шикор [ов] қилинса, гўшти одамга зарар қилур, бас, керакким, қиш айёмларида, сувдин сероб бўлгон ҳолида, изтиробсиз сайд қилинғай. Бас, сўйғондин сўнгра кўб қўймасунким, эти бузулур. Ва сўнгра гўштин сувга солиб бироз шибит [укроп] пла қайнатиб, яхши пишгондин сўнг ёғ била тановул қилиб, сўнгидин мулойим шарбатлар, масалан, анжир шарбати ва қанд шарбати ичсун. Ва чун онинг шохин куйдуруб сирка била салоя қилиб [қориб] баҳақ [оқ доғ] ва бараским, оқ ва қора [доғ] инсоннинг баданида пайдо бўлур, анга суртуб, қуёшда ўлтуруб терласа ул иллатларнинг дафъига фойда қилур. Ва яна ул кулдин сирка била мазмаза қилинса [чайилса] тиш оғриғини

дафъ қилур. Ва анинг шохин дуд [тутун] қилинса чақғучи жониворлар қочарлар. Ва анинг шохин бўғоз хотун сақласа дард чекмай, осонлик била туғар. Ва анинг қуйруғининг учи заҳри қотилдур. Анинг учун сўйғунининг сўяр вақтда қуйруғин дарҳол кесиб олмоқ керак.

Ва сўйғуннинг хосияти буким, бурнин илоннинг тешукига қўюб, ўзига чекиб, илонни чиқориб, емоққа машғул бўлур, нечунким бу хосият анинг нафасидадурким, илонни тешугидин чиқмоқда оҳанрабодур. Ва чун илонни сгондин сўнгра кўзи ёшориб [ёшланиб], кўзининг атрофида бир неча кундин сўнг қотиб қолур ва халқ они тарёқи говкуҳий дерларким, ҳайвоний заҳарларнинг дафъи учун тарёқи форуқдин³ яхшироқдур.

Ва чун сўйғун бир одамни шохи била уруб мажруҳ қилса ул захмнинг сиҳҳат топтоқи кам бўлур.

БОБУ-Л-«БО». БОЗИ [«БО» БОБИ. ҚАРЧИҒАЙ]

Форсий боз ва туркий қарчиғай дер.

Ал-ҳукм — анинг эти ҳаромдур.

Хосияти. Анинг қонин кўзга чекса [суртса]лар оқ ва ё қизил келгон бўлса дафъ қилур. Хусусан, онинг эти бағоят нофиъдур.

БАСАЛ [ПИЕЗ]

Форсий пиездур, ва ҳиндий ва туркий ҳам пиездур. Анинг яхшиси буким, улуғ ва оқ бўл-

³ *Тарёқи форуқ* — заҳар таъсирини кесиди учун ишлатиладиган мураккаб дорининг номи.

са ва анинг хосияти ичакларнинг йўлини очиб, таом ва жимоъ [шаҳват]га иштаҳа бағишлар. Хусусан, гўшт била пишғони ҳавонинг зарарин ва вабони ва тоун [ўлат]ни дафъ қилур. Хусусан, сафарларда бир шаҳардин яна бир шаҳарга келгонда ҳам пиёзни нон билан емоқ ул шаҳарнинг ҳавоси офатидин амин қилур. Ва пиёзни сиркага солиб турший қилсалар сарамасни дафъ қилур, иштаҳани очиб, ҳазмга қувват берур. Ва пиёзни искамоқ ёмон ҳавони ва вабони дафъ этиб, димоғ йўлини очар. Ва анинг сувин ўн мисқолдин то йигирма мисқолгача баҳасби тоқат [тоқат бори ча] чаён чақғон одамга ичурсалар анинг захрин дафъ қилур. Ва анинг сувин анжир била қўшуб, чаён чақғон ва ё ару [ари] чақғон жойга суртилса нафъ қилур ва ҳар ҳолда пиёзнинг оқ ва улуғининг хосияти бошқалардин кўпдур. Ва пиёзни кўп емоқ нисён [унутиш]га боис бўлиб ва ични дам қилиб, меъдада қурт пайдо қилиб, бош оғриқиға бонс қилур. Хусусан, анинг тозасин, яъни нўш-пиёзни нон била емоқ ёмондур.

БАҒАЛ [ХАЧИР]

Форсий устур ва ҳинд тилида хачир ва туркий ҳам хачирдир.

Анинг яхшиси буким, апоси байтал бўлса. Ва хачир юк кўтармоқда ва йўл юрмоқда эшакдин ва отдин қувватлиғ бўлур.

Ал-ҳукм — анинг этининг ҳалол-ҳаромлигида ихтилоф бордур.

Хосияти. Чун анинг юрагин зайтун ёғи била пишируб, ҳар хотун пок бўлган соатда бетаъхир уч кунгача ҳар кун уч мисқолни таңа-

вул қилса бўғоз бўлмастур. Ва онинг бағри ва қулоқининг кири ва туки ҳам андоқдур. Ва анинг терисидин бир парчани ҳар хотун сақласа қорнида ўлук бачаси бўлса тушургай ва агар ҳомила бўлмаса ҳомила бўлмоқлиқига манъ бўлур. Ва эшакнинг хосияти ҳам хачирнинг хосиятидан бўлур, ва лекин хачирдин пастроқдур.

БАҚАР [СИГИР]

Форсий гов ва думдароз дер ва туркий сигир дерким, исми жинсдур⁴ ва ўкуз [ҳўкиз] ва говмишга ҳам шомилдур.

Ал-ҳукм — [гўшти] ҳалолдур.

Хосияти. Анинг гўшти ҳазм бўлмоқи мушкулдур. Ва анинг этин емоққа одат қилғон кишининг баданларининг оғриғиға боис бўлур ва аъзонинг қичуви ва сабаби марги муфожот [тасодифий ўлим]дур ва насоро жамоаси анинг устига хамр [ароқ] ичарлар. Анинг учун мол гўштини кўб ерларким, хамр [ароқ] они осонлик била ҳазм қилур. Ва анинг яхшиси семуз ва соғ тананинг этидурким, ранги ҳам сариқ бўлса ва баъзи одамлар они тўрт яшар қўйнинг гўштидин яхшидур демишлар. Чун тананинг этин ҳар ким еса, емоқни ирода қилса хурмодин бошқа ширин нимарсалар била ва таралар туршиси ва хардал билан тановул қилса яхши манфаат бўлур. Ва керакким, онинг устига дарҳол сув ичмасун ва анинг устига бироз шароб ичилса яхши ва манфаатли бўлур.

⁴ *Исми жинс* — бир номнинг бир неча нарсага исбатан ишлатиладигани.

Ва ҳар мажнунга сигир ёғидин эллик дирам наҳори [нонушта]дин аввал ичурсалар жунунга нофиъ ва анинг дафиъга муассир [таъсирли] дур.

Агар ажойиб кўрар бўлсанг, бир кўзанинг ичига сигир ёғни суртуб, оғзинга келгунча ерга кўмиб қўйсанг, уйдаги тамоми бургалар ул кўзанинг ичига жамъ бўлур.

Ва агар сигир ёғин зирних [маргимуш] била дуд қилнса чақғучи жониворлар, хусусан, чаён қочар. Ва тананинг калласин шўрбо қилиб тановул қилса иситмани йўқ қилиб, шаҳвати жимоъни зиёд қилур.

Ва чун ўкуз [хўкиз]нинг чап шохидин юзук тузатиб, чап қулоққа солсалар саръ [тутқанок] ва умм-ус-сибён [болалар тутқаногини]дин эмин бўлур. Ва ўкузнинг ўтини тамоққа суртулса бўғма ўксурук [йўтал]ни дафъ қилур.

Ва сигирнинг ёғин дарахтнинг танасига суртсалар қуртдин ва меваси тўкулмоқдин омон бўлур. Ва дерларким, ўкузнинг этин пишируб, қони била аралаштириб, бир шишага солиб, оғзин маҳкам қилиб, то қирқ кунгача қўйсалар, ул шишада сасиб қуртлар ва ул қуртларни бошқа шишага солиб қўйилса қуртлар бир-бирин еб, бир қурт қолурким ул қурт захри қотилдурким, ярим дирам миқдори ҳар ким андин еса дарҳол ўлар.

Ва сигирнинг сути тез ҳазм бўлғучи ва таомнинг ерин тутғучидур. Ва агар анинг сутини кўзга суртса кўзнинг аксар иллатларин йўқ қилур, ҳатто буким, иллатларнинг иложидин маъюс бўлғон одамлар сиҳат топарлар. Ва анинг тоза соғулғон сутин иссиқ ҳолида ичилса юракга қувват бериб ва ғамни дафъ

қилиб, васвос ва хафақонини, ҳар турлук яра-ларни ва молихулиё [меланхолия] ва нисён ва сил касаликим, иситмадин холи бўлса, бу мазкур иллатларни дафъ қилур ва қуввати боҳ [шаҳват]ни зиёд этиб, баданин семуз қилур ва рангу рухсорни покиза қилиб ва буруннинг иллатларига фойда берур.

Энди сутнинг зарари баёнидадурким, они давоми одат этиб кўб ичмоқ санги масона [буйрак тоши] ва барас [пес]ни ирос [пайдо] қилиб, одамин битлос [бит]ли қилур. Онинг ислоҳи [тузатиш] қанд ва асалдур, нечунким, булар ул сутни меъдада уйинмаслиги [ивинмаслиги]га сабаб бўлур, агар булар ҳам фойда қилмайин меъдада уйиниб [ивиниб] қолса баданда қалтуроқ пайдо бўлур ва совуқ тер босиб, меъда булғониб ва ақл мухталиф [ҳар хил] бўлуб ва бўғма уксурук [йўтал] ориз бўлур. Онинг иложи буким, дарҳол қайт қилсун ва бол ва исканжубин ва сирка сепилган пудина [ялпиз] ва ё тухми карафс [петрушка] ва ё иссиқ сув ичмоқ ва ё бир мисқол панирмоя, буларнинг ҳар бири муяссар бўлса қилсун ва анинг дафъи учун мужаррабдур демишлар.

Аmmo сутнинг афзали сариқ сигирнинг сутидур.

БАИЗ [ТУХУМ]

Форсий тухм ва туркий юмуртқа дер. Ва анинг яхшиси буким, улуғроқ бўлса.

Агар они емоқчи бўлсалар шул куннинг ўзида туғулғон бўлсун, нечунким кўб турса ҳавонинг ҳарорати анга таъсир этиб, тоза вақтидаги хосияти қолмас. Ва ани сақламоқчи бўлсалар тузга кўмиб сақламоқ керакким,

ҳаво зараридин маҳфуз [омон] бўлуб, тоза турар. Ва чун юмurtқани чақиб сарисин [саригин] оқидин жудо қилиб ва оқлонгон идишига сув солиб, қайнатиб юмurtқанинг сарисин ул қайнагон сувга солиб, хомсўз бўлгон [чалапишган]дин сўнгра олиб ейилса, бу мазкур бўлгон юмurtқа пиширмоқнинг яхши тариқи [йўли] дурким, тез ҳазм бўлғучи ва ҳалқ [томоқ]ни очиб, ўксурук [йўтал]ни дафъ этиб, боҳ [шаҳват]га қувват бергучидир.

БОБУ-Т-«ТО». ТАЗАРВ

[«ТО» БОБИ. ҚИРҒОВУЛ]

Форсий тазарв дер ва туркий сулғун дер. Ва дерларким, шамол орқадин келиб ва ҳаво хуш бўлса семуз бўлур ва шамол қибла жонибдин келиб, ҳаво нохуш бўлса ориқ бўлур.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Аннинг гўшти латиф ва тез ҳазм бўлғучи ва томурларга ярайдургон қонни пайдо қилиб, ақл ва фаҳмга қувват бериб, нисён [унутиш] ва васвосликин йўқ қилур. Хусусан, то уч кунгача пайдарпай кабоб этиб, тановул қилинса, нафъи маълум бўлур. Ва анинг ўтин ва ё қонин кўзга чекилса [суртилса] кўзнинг оқин ва қаро келганин [қоронғилигин] дафъ қилур. Ва анинг ўтин тоза сақламоқ тариқи будурким, оғзин нах [ин] била маҳкам қилиб, қуюқ бол ичида сақланса хосияти йўқ бўлмай, тоза турур. Ва агар асал суюқ бўлса, бироз қайнатиб, қиём этмоқ керак. Ва зурурким, бир дорунинг отидур, сулғуннинг сўнгокин онинг била ғубор [чанг] масаллик салоя қилиб [япчиб] ярага солунса, яранинг оғзин қовуштуруб, тез яхши қилурким, синалгандур.

ТАНБОУКУ [ТАМАКИ]

Туркий ҳам танбоку дер.

Буқрот ҳақимнинг замонида анинг ҳукми бирла вабо дафъи учун қаламус отлиғ гиёҳни шаҳар атрофида дуд [тутун] қилдиларким, вабо шаҳар аҳлига асар қилмади ва ул хосият танбокуда бордурким, ҳар баланд [шаҳар] ва қалъадаким, танбоку машҳур бўлубдур ва яна тадриж била ноёб бўлғони йўқдур. Валлоҳу аълам би-ҳақиқат ил-ҳоли⁵. Ҳеч мамлакате ва баладе ва қаряйе йўқтурким, танбоку истеъмол қилмасалар, хоҳи бурунга чекилур ва хоҳи чилимга солиб дудин чекилур ва онинг дуди вабонн дафъ қилур ва тиш оғринин ва рутубатдин бўлгон ўксурук [йўтал] ин, балғам сабабидин бўлгон дам кўтаҳлик [нафас сиқишини] дафъ қилур. Ва анинг дудин чекмоқ қоринини қабз этар. Хусусан, наҳорий [нонушта] қилмасдан аввал чекмоқ. Аммо табнати ҳароратли бўлгон одамга зарар қилур. Анинг ислоҳи [тузатувчиси] тоза соғилгон сундур. Ва демишдурларким, танбоку мизожнинг сиҳҳатининг ўлчокидур, зероки хаста кишига анинг дуди [тутуни] хуш келмастур.

БОБИ «СО». САЪЛАБ [«СО» БОБИ. ТУЛКИ]

Форсий рубоҳ дер ва туркий тулку дер. Ва ул кўб ҳийлакор жонивор бўлур. Андоқким, агар анга бурга ғалаба қилса ҳайвоннинг кўҳна терисидин бир парчани оғзига олиб, камкамдин сувга кирар, чун бургалар ул тери парчасига жамъ бўлсалар оғзидин ташлаб,

⁵ Ҳар бир нарсанинг ҳақиқатини Аллоҳ билувчироқдур.
*173

ўзи сувдин саломат чиқар. Ва яна буким, чун оч қолса мисли ўғлондек бўлуб қорнин шишириб ва оёқларин осмонга қаротиб ётар. Ва чун қарға ва акка [ҳакка] ва оларга ўхшаш жониворлар ёнига келсалар дарҳол тутуб ер.

Ал-ҳукм — анинг эти ҳаромдур.

Хосияти. Чун тулкунн тирик ҳолда оёқларин маҳкам боғлаб, бир қозон сувга солиб шўрбо қилсалар ва то яхши пишгунча қайнатиб, чун пишгондин сўнгра ҳар кимнинг бандларн бўғинларн оғрур бўлса анинг устида ўлтурса бандларини маҳкам қилиб, оғриғини йўқ қилур. Хусусан, ул шўрбога зайтун ёғи ҳам қўшилса муассир [таъсирли] роқ бўлур. Аммо, керакким, аввал меъдани фасодлардин пок қилинғой. Ва агар ул сувдин ҳануз юрмоғон ёш ўғлонга суртсалар тез оёқ чиқориб юрур. Ва яна буким, кўб йўл юруб, ҳориб, аъзоси суст бўлғон одам баданига суртса фойда қилур. Ва тулкининг терисини куйдуруб, ўтға пишғон, куйган ярага ва бавосилга ва бошқа яраларга ҳам солсалар нофиъдур.

Ва чун анинг тишин ҳар киши ўзида сақласа ва ё қўлида тутиб турса ул одамга ит ҳурмасдурким, мужарраб [синалган] дур. Ва чун анинг ёғин бир чўбга суртиб, уйнинг бир гўшаси [бурчағи]га қўйсалар бургалар ул чўбга жамъ бўлур. Ва чун тулкунн кабутархонада осиб қўйсалар бир кабутардан ўзга кабутар келмасдур.

**БОБУ-Л-«ЖИМ». ЖАРОД
[«ЖИМ» БОБИ. ЧИГУРТКА]**

Форсий малах дер ва туркий чигуртка дер.
Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Ун икки адад чугурткани бошин

ва қанот ва оёқларин ташлаб, бир дирҳам олмуруд дарахтининг қуруғи бирла салоя қилиб [янчиб] ичилса истисқо дафъи учун мужаррабдур, демишлар. Ва они сўзак бўлгон одам ўзига дуд қилса шифо топарким, мужаррабдур.

ЧОЙИ ХИТОЙИ [ХИТОЙ ЧОЙИ]

Ҳаким Мирзо Ҳодий ўз рисоласида ёзмишдурким, чойни топтоқнинг сабаби шундоқдурким, Чин подшоҳларидин бири ўз муқарраб [яқин]ларидин бировин ғазаб қилиб, юртдин чиқориб ва ул одам чангаллар ва тўқайларда юруб, кўб заъиф ва ожиз бўлди. Бир кун бағоят очликдин тоғлар атрофин кезар эрди, погоҳ мақбули табъ [дилга ёқимли] бир гиёҳни кўруб, они ўзига ғизо [овқат] қилди. Ва андак муддатнинг ичида сиҳат топди. Ва ўзида ҳусни сурат [чирой] мушоҳада қилиб ва баданларида камоли қувват топди ва андин сўнгра шаҳарга келиб, подшоҳнинг муқаррабларидин бирига ўз аҳволин нақл қилди ва ул одам подшоҳ хизматида анинг воқеасин арз қилди ва подшоҳ они талаб қилиб, чун они кўрган ҳамоно анинг суратига таажжуб қилиб, андин аҳвол сўрагондин сўнгра табибларга амр қилдиким, то ул гиёҳни ҳозир қилиб, анинг хавосин [хислатин] сабт қилдилар.

Ва чойнинг хосияти буким, ҳарорати ботин [ич]га таскин бериб, қонни соф қилур ва дерларким Чин шаҳрининг ўртасида бир майдон бордурким, чой анинг атрофида кўкорур. Ва они олмоқ ва сотмоқ ул юртнинг подшоҳидин берухсат мумкин эрмастур ва анинг хирожи подшоҳнинг хазинасига кирар.

Ва мутарижими «Сайдана» Абу Райҳон Беруний дерким, чой бир гиёҳдурким, анинг кўкармоғи Чин мулкига махсусдир. Ва они йиғондин сўнгра сояда қурутиб, ҳожат [керак] вақтда шарбат қилиб ичилур. Ва онинг шарбати таркиб берилатурғон даволарнинг қойим мақомидурким, чой шарбати зарар бермас. Бу сабабдин табиблар шаробнинг мазаррати [зарари] дафъин анинг била қилурлар. Нечунким, шароб мазаррати дафъига чой шарбатидин яхшироқ даво йўқтур, ва мазаррати шароб дафъига нофъироқ даво чой шарбатидур. Анинг учун аҳли табобат шароб зарари дафъин чой била қилурлар. Нечунким, алар шаробни ифрот [ортиғи] била ичарлар ва аҳли Тибетким, Чин шаҳрига чой савдо қилурлар ва Чин аҳли анинг баҳосиға алардин мушк олурлар. Аммо маълум буким, Тибет бир шаҳардурким, анинг саҳросидин бошқа ерда мушк кеки бўлмас. Ва чойнинг баҳосида кўб фарқ бордур, аълосидин то адноси [пасти]га боргунча ва ҳам анинг хушбўйлигида ва нафъида ҳам фарқ бордур.

ҲИКОЯТ

Хитой вилоятидин бир неча одамлар сайр учун саҳрога чиқмиш эрдилар ва таом пишируб, бир идишга солиб, анинг устин ул саҳронинг гиёҳлари билан ўртуб [ёпиб] қўюб, бошқа ишға машғул бўлдиларким, фароғат [бўш] бўлғондин сўнгра тановул қилгайлар ва бир андак замондин сўнг ишдин фориф бўлуб, таом тановул қилмоқчи бўлғонда, кўрдиларким, таом сувдек бўлуб, аралашиб қолмишдир. Ва чун бу амри ғариб [қизиқ иш]ни табибларга изҳор қилдилар. Ва табиб-

лар тафаҳхус [текшириш] ва қиёс [муқояса] дин сўнгра билдиларким, ул гиёҳнинг япроқларининг хосияти ҳазми таом учун тамом муассир [таъсирли] дур ва они неча маротаба тажриба этиб, маълум қилдилар.

Ва чойнинг навъи кўб бўлур: оқ, кўк ва бинафша ва тира [қора] ранг, аммо қораси ҳаммасидин пастдур. Ва аммо аълоси, яъни оқ ранги азиз ул-вужуд ва гаронбаҳо [қиммат] дур ва ани тижорат учун олиб сотилмас.

Ва ул диёрнинг салотин [султон] ва ҳуқком [ҳоким]лари ўз амсол [ўхшаш]ларига тухфа ва ҳадя учун яна бир юртнинг улуғларига юборурлар ва андин бошқаларким, кўк ва тира ранг ва қорадур, тужжор [савдогар]лар олиб сотарлар.

Ва баъзи қаллоблар чойни мустаъмали била ғайри мустаъмалин⁶ қўшуб сотарлар.

Ва чойнинг истеъмоли тарихи будурким, сувни яхши қайнотиб, балки ул миқдор қайнатмоқ керакким, тўртдин бири ва ё бешдин бири бўлсун. Бас, чойдин бир андакни чойдонга солиб, устига қайноқ сув солмоқ керак. Андин сўнгра ярим соати комил қўйсинким, то ранги ва иси чиқғой. Ва чун онинг тамъи бир андак талхдур, агар майл қилғон одам андак набот [новот] солиб, ширин қилиб ичар, ва илло анинг марорати [аччиқлиги] бошқа бир ҳаловатдур. Ва ани юбусат [қуруқ мижозлик] дафъи учун ширчой ҳам қилиб ичилур.

Ва анинг хосияти буким, муқаввийи арвоҳ [руҳни қуввати] ва меъда ва боҳ [шаҳват] ва баданни эътидол [мўътадил] била совуқ

⁶ *Мустаъмал ва ғайри мустаъмал* — истеъмол қилинадиган ва қилинмайдиган.

ва ратаб [ҳўл] қилур. Ва нишот [шодлик] ҳосил қилиб, закарни [олатни] қиёмга [кучга] келтирур ва бавл [сийдик] йўлин очар ва одамни латиф тутар. Яхши ва фойдали терлатур. Ва аташн козиба [ёлгон чанқов]ни дафъ қилиб, меъданинг ҳароратини дафъ қилиб, андуҳ дудин [тутунин] сўхта [куйган] жигарлардин чиқарур. Ва қонини ва раиғ ва рухсорни соф қилиб, тоза тутар ва адвия [даво]ларни меъда қаъри [ичи]га йўл бошлагучи ва сабаби умқи бадандур⁷. Меъда ва димоғни олойиш [аралашма]дин пок қилгучи ва оғизнинг ёмон исин кетургучи ва ҳам андоқ шароб исин ва пиёз ва саримсоқ исин кетуруб, оғизни ширин ва хушбўй қилиб, хафақон ва амрози қалб [юрак иллатлари]ни дафъ қилиб, нафас йўлин очиб, ва андуҳни изола [зойил] қилиб ва сарамасни ва сийна иллатларини ва бовосилни ва бавл [сийдик] ҳибс бўлмоқ [тутулмоқ]дин ва ё қатралаб келмоқдин манъ қилиб, юракга қувват берур. Ва яна наҳори [нонушта]дин аввал ичмоқ мизожи иссиғ бўлгон одамга зарар қилур. Аммо, одамиким, меъдасида ахлоти фосида [ёмон хилт] мулоҳаза қилса, хусусанким, оқшомғи таомдин ўзида сақлат [оғирлик] мавжуд топса, албатта, андоқ кишига таомдин аввал ичмоқ нофиъдур. Ва чойни, албатта нимгарм [ярим қайноқ] ичмоқ керак ва яна чойни таомдин сўнгра ичмоқ таомни суръат била ҳазм қилур.

Ва насоро одати ва ҳама атбоъни авсон [бутпараст]лар эртонг билан таомдин аввал

⁷ Умқи бадан — баданнинг энг ичи.

ва кун охирида таом ҳазм бўлмоққа қариб [яқин] вақтида истеъмол қилурлар.

Аммо, давоий учун меъдаси ҳароратли бўлгон одамга фуфалким, бир доридур, ош эчкунинг сути била ичмоқ керак. Ва меъдаси совуқ бўлгон кишига давоий учун мушк ва қаранфул [қалампирмунчоқ] ва боднени хитойи занжабил ва дорчиний [долчин] била ичмоқ керак. Ва ҳарорати гаризий [табний ҳарорат]нинг баланд бўлмоқи ва қўзғолмоқиға даво учун уди ҳиндий [ҳинд уди] ва заъфарон ва дорчиний [долчин] била ичмоқ керак.

Аммо чойни ичмоқнинг яхшироқ тариқи [йўли] буким, насроний қондасида ичилса.

БОБУЛ-Л-«ҲО». ХУБОРИЙ [«ҲО» БОБИ. ТУҒДОРИЙ]

Форсий хубра ва туркий туғдорий дер.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Чун анинг тирноғин ҳар ким ўзида сақласа одамларга мақбул бўлур ва анинг рост [ўнг] кўзин ҳар ким ўзида сақласа кўз текмоқдин омон бўлур.

ҲАМОМ [КАБУТАР]

Форсий ва туркийда кабутардур.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Чун анинг бачасинким, тоза парчиқаргон бўлса анинг кабоби шол ва қалтуроқ ва истисқони дафъ қилур. Ва баданни семиз қилиб ва меъдага қувват бериб, боҳ [шаҳват]ни зиёд қилур ва чун кабутарнинг пўтакаси [жигилдони]нинг ичидаги пардасин пок этиб ва салоя қилиб [янчиб] есалар

илон чаққаннинг захрин дафъ қилур. Ва чун кабутар бачани тузсиз кунжуд ёғида есалар санги масона [қовуқ тоши]ни дарҳол пора-пора қилиб чиқарур. Ва чун бир одамни чаён чақса кабутар бачани икки пора қилиб, чаён чақсон ерга ёпсалар анинг оғриғин олур. Ва кабутарнинг юмurtқаси [тухуми]дин беш ададни тўнғуз ёғи била ҳал қилиб, закар [олат]га суртилса ҳаракати жимоъ [жинсий алоқа] учун бағоят муассир [таъсирли]дур. Ва ҳар ким кабутар бачани [донмий] одат қилиб еса барас [пес] пайдо қилур. Ва кабутар бачани кабоб қилурда оби ғўра [ғўрузум суви] ва сирка ва кашнич била кабоб қилиб, хардал ва хиёр [бодиринг]била емоқ керак.

ҲИНТА [БУҒДОЙ]

Форсий гандум ва туркий буғдой дер. Ва анинг қовурмочиға араблар вашиш ва барғал дер ва форсий барғул дер.

Ва буғдойнинг яхшиси тоза бўлуб, ранги оқ билаи сариғ бўлса. Ва буғдойнинг тозаси [хоми]ни емоқ меъдада қурт пайдо қилур ва анинг ислоҳи [созловчиси] сиркадур. Ва буғдойнинг кўҳна [эски]сини емоқ бўғоз хотинларга зарар қилур.

Аммо ноннинг анвоъи кўб бўлур. Масалан, биринждин [гуручдин] ва жўхоридин, аммо ҳаммасининг яхшиси буғдой нонидур. Ва баъзи одамлар нонга ёғ ва юмurtқа [тухум] ва ё сут қўшуб ва баъзи доналарниким, мисли кунжут ва зира анга дохил қилур [қўшар]лар. Аммо ноннинг яхшиси буким, фақат сув била йўғрулғон бўлғой.

Ва иссиқ нон баданни қиздируб, меъда-
нинг рутубатига тахфиф [енгиллик] берур.
Ва ани чайнамоқ тишни тушурмоқға кўб
муассир [таъсирли] дур. Ва аммо ноннинг со-
вуқи ва тозаси баданга рутубат бериб ва
одамни семиртуруб ва қувватли қилур. Ва
нони фатир меъдада кўб туруб ҳазм бўлур
ва бод [сл]ни масдуд [банд] қилур ва нони
пойгирийнинг хосияти будурким, чун бир ҳис-
сае ҳалбуйи Ироқий [Ироқ ҳалвоси] ва бир
ҳисса хардал [гарчица] ва яна бошқа нусха
[китоб]да ярим ҳисса хардал ва буларнинг
ҳаммасига уч ҳисса хамирмоя [хамиртуруш]
изофа қилиб [қўшиб] аларнинг ҳаммасин ўн
ҳисса сув била то ярим қолгунча қайнатиб
ва сузуб аларни ярим ҳисса миқдори бол
[асал] била қивом [қиём] қилиб қўйсун ва
ҳожат вақти андин бироз ичилса тақвияти
ҳазм ва иштаҳа [ҳазми таом] учун ул марта-
бададурким, таом емай, сабр қилиб бўлмас.

Ва чун хамирмояни майда қилиб, ширин
анорнинг суви била ичилса шаробга қоим
мақом [ўрнини босувчи] бўлур. Ва бу бир
асрори мактума [яширин сир] дир.

Фақир дерким, тажриба қилгон одамлар-
дин эшитулдиким, таъсири бағоят оз бўлур.
Ва анинг муассир [таъсирли] бўлмоқида го-
либан [кўпинча] бироз қўйулса, токи хамир-
моя хамирга таъсир қилур муддатгача, мум-
киндурким шаробга қойим мақом бўлса.

БОБУ-Л-«ХО» ХУТТОМ
[«ХО» БОБИ. ҚАЛДИРҒОЧ]

Форсий нарастук дер ва туркий қарлуғоч
дер.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Анинг ошиёни [инини] куйдуруб, андин бир мисқолин бўғоз хотин валодат [туғиш] вақти эзиб ичса осонлик била туғар. Ва чун қарлуғоч бир йилда икки мартаба чоға [бола] чиқарур бўлса, агар бу ҳолат ойнинг ўрталарида воқий бўлса, анинг аввалги чиқарғон чоғасининг қорнин ёрсалар ичиди икки бўлак тош чиқар, бириси рангсиз ва бириси қизил. Чун қизилин олиб, бир оқ ҳарир [ипак]га чулғаб [ўраб] ҳар киши ўзида сақласа аҳли давлат аросида мартабалиғ ва иззатлиғ бўлур.

Фақир дерким, икки мартаба тажриба қилинди, бу сурат ғайри воқий [юз бермади]. Аммо ғайри вуқуъ бу мазкурнинг адами [йўқ эканига] далолат қилмас, шоядким, нодир ул-вуқуъ [кам] бўлғай, нечунким, ул тош бу сифатда азиз ул-қадр [қадри азиз] бўлмоқи бирла қиёс они тақозо қилур, андоғким, марварид садафда бўлур, аммо ҳар садафга хос эрмас. Валлоҳу субҳонаҳу ва таъоло аъламу⁸.

Чун қарлуғочнинг жуфти била бошин кесиб олиб, ўтга куйдуруб, шаробхўр одамга шаробга солиб берсалар маст қилмас.

ХИНЗИР [ЧУЧҚА]

Форсий хук ва кароз дер ва туркий тўнғиз дер.

Ал-ҳукм — ҳаромдур.

Хосияти. Дерларким, анинг эти инсоннинг мижозига мувофиқдур, не учунким, ҳазмдин сўнгра ҳамма эти одамнинг бадаинга қўши-

⁸ Аллоҳ ва субҳонаҳу таъоло билувчиноқдур.

лур. Ва яна дерларким, ёмон ахлот [хилт]нинг ҳудуси [пайдо бўлиши]га сабаб бўлур ва қаттиқ касалларни ва бош оғриқни қўзғар ва бандларнинг оғриқига ва заволи ақлу мурувват ва заволи ғайрату ҳамиятга боис бўлур.

Жолинус ҳакимдин нақл қиладурларким, чўчқанинг тузсиз ёғини мўмиё била эритиб қулоққа томизсалар карликни даф қилур, агарчи анодин туғма кар бўлса ҳам. Ва анинг қонини хосияти жамни афъол [феъл]да одамнинг қонининг хосиятидекдур.

ХАИЛ [ОТ]

Форсей асб, туркий отдур.

Расул алайҳиссалом демишларким, малоика ҳеч ўйининг тамошосига келмас, магар эр билан хотун ўйнасалар ва от чопсалар ва нишонга отсалар, бу уч срга малонкалар тамоша қилурлар.

Ва уламо дебдурларким, тоб бўлгон отнинг чопар манзили уч фарсангдур⁹ ва тоб бўлмагон отнинг манзили бир фарсангдур.

Ва отни Худойи таборак ва таъоло қибла шамолидин халқ [пайдо] қилубдур ва онинг хилқати [яратилиши] Ҳазрати Одам алайҳиссаломдин аввалдур, нечунким отнинг хилқати панжшанба куни ва Одам алайҳиссаломнинг хилқати жумъа куни намози дигар [аср]дин сўнг.

Ва аввал отга минган киши Ҳазрати Исмонил алайҳиссалом эдилар. Андин бурун от ваҳший [ёввойи] эрди. Ва анинг баёни буким, чун Исмонил алайҳиссалом Қаъбани бино қил-

⁹ Фарсанг — 6,7 км.

ди, Худойи таъоло ажрига [эвазига] отни ато қилди.

Расул алайҳиссалом демишларким: «Авал хотунни севарман, сўнг отни». Ва яна ҳадисда келибдурким, чун Искандар Зулқарнайн оби ҳаёт учун зулумотга кирар бўлғонда одамлардин сўрдиким: «Ҳайвонлардин қайси ҳайвон оқшомди яхши кўрар»? Дедиларким: «От яхши кўрар». Ва яна сўрадиким: «Отнинг қайси нави яхши кўрар?» Дедиларким: «Байтал». Ва яна сўрадиким: «Байтал не сифатда яхши кўрар»? Дедиларким: «Байталнинг бакорати¹⁰ яхши кўрар».

Расул алайҳиссаломнинг отлари бор эди. Ва ҳадисда келибдурким: «Ҳеч оқшом йўқким, магар от бу дуони ўқумагай. Дуо будур: «Рабби, иннака саххартани ли-ибни Одама ва жаъалта ризқи фи-ядиҳи. Аллоҳумма, фа-жъални аҳаббу алайҳи. [Парвардигорим, мени Одам фарзандига бўйсундирдинг ва ризқимни унга боғладинг. Эй Худавандо, бас, мени унга севимли қил!]

Ибни Аббос разияллоҳу анҳумодин ривоят буқим, ҳар вақтики лашкар бир-бирига рўбарў бўлсалар от бу дуони ўқур: «Суббуҳун, Қуддусун, Раббу-л-малоикати ва-р-Руҳ». [Улуғ мақтовларга лойиқ ва Муқаддасдур [Аллоҳ], У барча фаришталар ва Руҳнинг парвардигоридур].

Ва отнинг арабийси ва ғайри арабийси шарофатда баробардурлар.

Ҳофиз Шарофуддин Дамөтий ўз китобида демишдурким: «Ҳар уйга от боғланиб турғон бўлса ул уйга шайтон келмастур».

¹⁰ Бакорат — ҳали туғмаган от.

Аммо ул ривоятим, Ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом отлар тамошосида намозларин қазо қилиб, бу сабабдин отларга газаб қилиб, ёл ва қуйруғини кесмишлар, демишларки бу сўз тафсир [Қуръон шарҳи]га мухолиф [тере]дур. Агар иштибоҳ қилғон киши бўлса бу оятнинг тафсирини кўрсун. Қавлуҳу таъоло, «Фатафақа масҳан би-с-суқи ва-л-аъноқ». Фи-сурати «Сод» [«Сод» сурасида].

БОБУ-Д-«ДОЛ», ДАЖЖОЖ [«ДОЛ» БОБИ.ТОВУҚ]

Форсий мурғи хонагий дер ва туркий товуқ дерким, исми жинсдур.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Анинг эти бошқа қушларнинг этидин латифроқдур. Ва ақлу шаҳватни зиёд қилур. Анинг жўжасининг эти баданни семиз қилиб, овозга ва рухсорга сафо бериб, фаҳмин ва шаҳватни зиёд этиб, хаёлоти фосида [ёмон ўй]ни даф қилур. Ва ани тоза ёгда пишуруб есалар қуруқ ўксурук [йўтал]ни даф қилур. Ва ҳар кимни ранги бесабаб сариқ бўлса жўжа этидин ҳар кун шўрбо қилиб то бир ҳафтагача ноннинг майдасин солиб ичса рангининг сариғлиғини даф қилурким, мужарраб [синалган]дур. Ва анинг ёғин иситуб, бошга суртилса молихулиё [меланхолия]га ва бошдин пайдо бўлғон жамиъи қуруқ иллатларга ажиб ун-нафдур. Хусусан, уч йўли суртилса нафи кўб бўлур.

Ва чун хурус [хўроз]нинг пўтакаси [жигилдони]ни ичидаги пардасин покиза қилиб қурутуб ва салоя қилиб [янчиб] шароб била ичилса меъда огриғи ва заифлигининг дафъи учун мужаррабдур. Ва хурус хусиясин [моя-

гин] қурутиб ва юмуртқа [тухум] сорисин [сарифин] хомсўз қилиб [чала пишириб] ичилса тақвияти боҳ [жинсий қувват] учун кўб муассир [таъсирли] дур. Ва чун хурусин баҳор кунларида сўюб ва ичидан хусаян [мояги] дин бошқа нимарсаларни олиб ташлаб, ичин туз ила тўлдуруб ва сояда қурутуб, андин сўнгра тамомисин суқиға солиб, тугуб [янчиб] бир шишага солиб қўюлса ва керак вақти андин бирозини душида, яъни холис сутга солиб ичилса тақвияти боҳ [шаҳват] га қувват берур. Ва хуруснинг хом парининг қонин оқ келгон кўзга суртилса они дафъ қилурким, синалгандур, демишлар.

Ва ҳар кимни илон чаққон бўлса тирик товуқни тутиб, кўттининг парини юлуб, ул ерга қўюб турсалар бироз вақтдин сўнг товуқ ўлар ва яна бошқа товуқни андоқ қилмоқ керак, то йилон чаққон одам яхши бўлгунча.

Ва товуқ этин пива ва сут ва патир била емоқ ич оғриғи пайдо қилур. Ва товуқ этин одат қилиб емоқ бавосир ва юллукоң ва қасмор пайдо қилур, анинг ислоҳи [созловчиси] шаробдур.

БОБИ «ЗОЛ». ЗУБОБ [«ЗОЛ» БОБИ. ПАШША]

Форсий-магас дер. Ва туркий чибин дер.

Чун улуғ чибининг бошин олиб ташлаб ару [ару] чаққон жойга суртилса анинг дардига таскин бериб, заҳрин олур. Ва чун зирних [маргимуш]ни кундур билаким, бир доруни маъруф [машҳур]дур, қўшуб, чибин суратин ясаб, уйда қўйсалар ул уйдни чибинлар қочарлар.

Вокнъким, муфассир [тафсирчи]лардин бири удир, ул демишдурким: «Чибин хилқати [яратилиши]да ҳикмат улдурким, одамнинг бадбўйи исин олур». Ва яна ҳикмат буким, мутакаббир [такаббур]нинг ажзи [ожизлиги] га далилдур, нечунким, чибин андоқ ҳақирлиги бирла аларга мусаллат [ҳоким] бўлуб, онинг дафъига қодир бўлолмаслар.

Ҳикоят. Дақёнуским, машҳур бир подшоҳдурким, даъвойи улвият [худолик даъво] қилмишдур. Ва бир кун шайхон анга зоҳир бўлуб демишдурким: «Агар сен Худо бўлсанг чибин яратгил». Ул малъун жавоб бермишким: «Андоқ палид нимарсаларни халқ [пайдо] қилмоқ мендин муносиб эрмастур». Шайтон демишким: «Худойи таъоло чибини халқ қилур. Ул ҳикматдин холи эрмастур». Ул малъун шайтондин анинг ҳикматин сўрмиш, шайтон жавоб бермиш: «Чунки санингдеклар ва семузлар ҳожатга борурлар, чибин ул вақт кўтунга қўнуб, андин сақол ва юзунга қўнуб, ўз нажосатинг била ўзингни мулаввас [ифлос] қилур, нечунким семузлик важҳидин қўлунг кўтунга етиб, чибинларни дафъ қилолмассан» деб ғойиб бўлмиш.

ЗУРРАТ [ЖУХОРИ]

Туркий жўғори дер. Ва жўхори исҳолни [ич кетишни] ҳифз қилур [тўхтатур]. Ва ҳама афъол [феъл] ва хосиятда хандурусдекдурким, уни маккажўхори дерлар. Ва маккажўхорининг ғизо [овқат]лиги бошқа ғизолардин қавийроқ [кучлироқ]дур. Ул жиҳатдин ислоҳ [ич кетишига] ва сил касалига нофиъдур. Ва анинг таомлиги биринж [гуруч]дин зиёд ва

буғдойдин кам. Ва анинг бадали [ўрнини босувчи] жўхоридур.

**БОБИ «РО». РУЪУС
[«РО» БОБИ. КАЛЛА]**

Форсий ва туркий калла дер. Андин му-
род ҳалол ҳайвонларнинг калласидур. Ва
аммо яхшиси қўйнинг калласидурким, семуз
ва ёш бўлса.

Анинг хосияти будурким, меъдада кўб
туруб ҳазм бўлур. Ва меъдани заиф қилиб,
одамнинг ичини сассиғ қилур ва анинг исло-
ҳи [созловчиси] хардал [горчица] ва ё сирка
билан емоқдур. Ва анинг бурнининг юмшоқ
сўнгоклари қўлашжни эрос [пайдо] қилур. Ва
агар қудрат етса қўйнинг калласин емаслик
керак ва агар они емоқда музтар [ожиз] ва
ночор бўлса хардал била бир андак есун,
аммо кўб эрмас.

**БОБИ «ЗО». ЗАНБУР
[«ЗО» БОБИ. АРИ.]**

Туркий ору дер. Ва ул ҳашорати арз [ер
ҳашоратлари] жумласидиндур ва анинг навъи
кўб бўлур. Ва бу ерда андин мурад улуги,
ранги сориг била қизил бўлгонидур. Ва анинг
ошиёни маълум эрмаским на нимарсадин ту-
затур ва бу таъриф қилингон арунинг заҳри
бошқа навъ аруларнинг заҳридин ёмонроқ-
дур. Ва арунинг чақмоқи соҳибни қўлашж [ич
қотиш]га бағоят нофиъдур.

Ва дерларким, анинг бачасин олиб қуру-
туб ва салоя қилиб [янчиб] ҳалвойтарга бир
дирҳам қўшуб ейилса семиртурур. Ва агар
ару бир одамни чақса ул мавзеъни игна била

бироз йиртиб, қувват била кўб сируб, андин сўнгра туфроққа сирка била кофур [камфара] қўшуб ва ё Арманий [Арман лойи]га сирка қўшуб ва ё лойга оби гўра [гўр узум суви] қўшуб ва ё жадворни сирка била суртмоқ керак ва ё улуғ чибинни бошидан жудо қилиб суртса яхши бўлур.

БОБИ «СИН». СИЛВА [«СИН» БОБИ. БЕДАНА]

Форсий пудана ва туркий бедана дерким, голибан, аслида форсий била муштарак бўлғай. Ва ул икки навъ бўлур: бири беданага ўхшар ва лекин оёқлари андин узунроқ бўлур. Силва деганлари иккисига ҳам жоиздур.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Анинг эти тамоми қушларнинг этидин яхшидур ва меъдадин тез ўтгучи ва шаҳватга ҳаракат бергувчидур. Кўб емоқ баданнинг қичувига сабаб бўлур ва анинг ислоҳи [созловчиси] турш нимарсалар ва тоза ёғлардур. Ва ани ёғ ичида пиширмоқ кабоб қилмоқдин яхшироқдур.

Ва, дерларким, Ҳиндустонда тўрт навъ бедана бўлур ва ҳар бири бир от била машҳурдур.

САМАК [БАЛИҚ]

Форсий моҳий дер ва туркий балиғ дер. Ва яхшиси будурким, улуғ ва кичикликда мўътадил бўлуб, тиллоси кўб ва қилчиги оз ва сўнгоки улуғ бўлғай. Ва анинг орқаси қорага мойил бўлуб ва қорни оқ бўлғай. Ва балиқни сайд қилгон кун оқшомга қўймай пишуруб емак керак, нечунким анинг эти

латиф ва нозукликдин тез фасод бўлур. Ва ё
буким, они тузлаб қўйгойлар. Ва балиқнинг
кабоби қовурилгондин яхшидур. Ва тоза ба-
лиқни пиёз билла бирён қилиб еб, онинг усти-
га эътидол [ўртача] билла шароб ичилса ма-
нийни [уругни] зиёда қилур. Ва анинг шўрбо-
сини ичмак ёқмас таомларининг зарарини мун-
дафъ [дафъ] қилур, масалан, қазоннинг занги
чиққан бўлса ва ё чибиндек нималар тушгон
бўлса. Ва анинг шўрбосига одат қилмоқ илон
захрин ва ит тишлогоннинг захрин дафъ қил-
моққа боисдур. Ва балиқни изидин сувни кўб
ичмоқ одамга зарар қилур, гўёким балиқни
сув ила тиргузуб, ўзини ўлтурур. Аммо анинг
изидин бир ё икки соатдин сўнгра шароб ич-
моқ яхшидур ва қатиқ ва ё сут ва ё юмurtқа
[тухум] ва ё бошқа жониворларининг этин ба-
лиқ билла қўшиб емоқ кўб ёмондур. Ва балиқ-
ни понсиз еса ҳазми осон бўлур ва пон билла
еса меъдада кеч ҳазм бўлур.

БОБИ «ШИН». ШАҲМ [«ШИН» БОБИ. ЁҒ]

Форсий пих дер ва туркий ич ёғи [چارви]
дер.

Анинг ҳосили буйракдин ва ичакдин ва
меъдадин бўлур ва булар қўйруқ ёғидин беҳ-
роқ бўлур ва хосиятда ҳам андин яхшироқ-
дур.

Ва анинг истеъмоли тариқининг яхшиси
буким, буйрак ёғини пок қилиб, оқлонгон мис
идишга солиб, қуёшда қўюлса, ҳар қадарким
андин эриб оқгон бўлса, олиб, тош идишга
солиб бироз туз қўшуб қўюлсунким, баъзи
амрози бадан [бадан иллатлари] ва тасфияи
бадан [баданни тозалаш] ва анинг ҳифзи

[сақлаш] учун нофиъдур ва ҳар чанд қўҳна [эски] бўлса латофати зиёдароқ бўлур. Ва ич ёғининг яхшиси даво учун чўчқа ёғидур, андин сўнг ўрдак ёғидур.

**БОБИ «СОД». СУРСУР
[«СОД» БОБИ. САРАТОН]**

Форсий гарвошак дер. Бу бир ҳайвондурким, чугурткадин кичик бўлуб ва уйларда ва боғларда ва тешукларда бўлур ва оқшомларда муттасил узоқ садо қилур. Ва бу қиёс бирла маълум бўлурким, турк анга қорақиз дер. ва они қурутуб, фулфул [мурч] била соҳибн қўланж [ичи қотганин] ким, табиблар анга илождин ожиз қолгон бўлсалар ҳам ул одамга едурсалар шифо топар. Ва анинг оёқларин зайтун ёғи била қайнатиб қулоқ огриғига солунса дардинга таскин берур.

**БОБИ «ЗОД», ЗАЪН.
[«ЗОД» БОБИ. ҚЎЙ]**

Анинг эркагига кабаш дерлар ва модасига миш дерлар. Ва форсий нарига [эркагига] гўсфанд дер ва ҳаммасига ҳам гўсфанд дер ва туркий қўй дер.

Ал-ҳукм — ҳалолдур.

Хосияти. Қўй бошқа ҳайвонларга инсбат кўб ноқобилдур ва камоли подонлигидан агар ўз жинсидин бирин сўйсалар анинг ёнида турар ва ваҳшату нафрат қилмас. Ва кўб заиф ун-нафс ва-л-идрокдур¹¹. Гўё бу важҳ анинг ҳалоллигига махсусдур.

Ва анинг этнининг яхшиси бир яшардин то икки яшар бўлуб ва семуз бўлса. Ва яхши

¹¹ Жони ва идроки заиф.

ери бўйнининг ва кабзасининг этидур. Ва қўй тўрт яшар ва ё андин зиёд бўлса эти ёмондур ва анинг ислоҳи [созловчиси] занжабил мураббосидур. Фи-л-жумла анинг эти ва тамоми ери таърифдин мустағний [беҳожат]дур. Аммо анинг минин [миясин] емоқ аҳмоқликқа ва нисёнга сабаб бўлур. Ва анинг шўрбосин сирка ва бол била емоқға одат қилинса ақлга бағоят қувват бериб, қусмоқни дафъ этиб ва хафақонни дафъ [йўқ] қилур. Аммо баданни ориқ қилур.

Ва қўйни сўйгон вақтда анинг буйрак ёғидан совутмай, бир озини ютулса дами қисқонни ва сийдуки иссиқ бўлгонни дафъ қилур. Ва агар бир одамга зарба теккон бўлса қўйнинг этин ва ё терисин иссиқ вақтида анга ёпсалар ва совугондин сўнгра яна тозаласалар тез яхши қилур. Ва қўйнинг қонин иссиғ ҳолида қичувга ва қўтурга суртсалар нафъ қилур. Ва вабо айёмларида қўй этин емоқ жоиз эрмастур.

Аммо қўйнинг ёмонроқ ери минн [мияси] дур. Аммо ҳар одам они емоқни орзу қилинса, аввал они қайнатиб, қарақурт [зирк] била ва ё сумоқ [тотим] ва ё пива била емоқ керак. Аммо агар қудрат етса қўйнинг икки яшаридин ортугин ва барчасининг мийнасин емаслик яхшироқдур.

Ва Имом Дамарий дебдурким: «Қўчқорнинг бағрин [жигари]ни тоза вақтида куйдуруб, тишни ювсалар рангин оқ қилур ва анинг шохин мевалик ёғоч остига кўмсалар меваси кўб бўлур ва агар бол идишин оқ эчкининг терисига чулғаб қўйсалар қаринча [қумусқа] зарар қилмастур».

**БОБИ «ТО». ТОВВУС
[«ТО» БОБИ. ТОВУС]**

Форсий ва туркий товус дер ва алвони мухталифа [ҳар хил ранг] била маъруф ва маълум бир қушдур.

Анинг эти ғализ ва касиф ва меъдада кўб тургучидур. Ва дерларким, анинг қўйруқидин юз мисқолини кўзага солиб, оғзин маҳкам қилиб ўтга кўйдурсалар бир мисқолга қариб [яқин] олтунга ўхшаган ажзо [наrsa] ҳосил бўлур ва ани кўзга чекилса [суртилса] кўзнинг оқини ва бошқа иллатларини дафъ қилмоқда мужарраб [синалган]дур.

**БОБИ «ЗО». ЗАБИЙ
[«ЗО» БОБИ. КИИИК]**

Форсий оҳу дер ва туркий кийик дер.

Ва анинг эти бошқа сайдларнинг этидин одамнинг мизожига мувофиқдур, аммо бадани энгил ва ориқ қилур, нечунким тез ҳазм бўлгучи ва хафифу қалил ул-ғазо [енгил ва тўйимсиз]дур. Ва анинг нари [эркаги]нинг эти модасининг этидин яхшироқдур. Ва анинг терисида ўлтурмоқ чақучи жониворларининг қочмоғига сабаб бўлур.

**БОБИ «АЙН». УСФУР
[«АЙН» БОБИ, ЧУМЧУҚ]**

Форсий гунжишк ва чугук дер ва туркий сарча ва сорча дер.

Анинг бачасин пишируб емоқ боҳни [шаҳватни] қувватлиғ қилур. Ва анинг юмurtқасин [тухумин] хомсўз қилиб [чала пишириб] емоқ бадани семуртурмоқда беадил [тенгсиз] дур. Ва анинг мийнасин [миясин] юмurtқа

сариги била пишируб емоқ боҳга [шаҳватга] қувват берур. Ва чун они сўюб, қонин нахуд [нўхот]нинг уннга қўшуб ҳаб қилиб [юмалоқ-лаб], қурутуб жимоъ [алоқа] қилур вақтида андин бир ҳабни асал била салоя қилиб [қўшиб] закар [олат] бошига суртилса боҳни [шаҳватни] андоғ қувватли қилурким, қўймо-сунким, ерга оқгай, дарҳол муқорабат [яқинли] қилсун. Ва анинг сўнгокни емосунларким, зарари кўбдур.

**БОБИ «ҒАЙН». ҒУРОБ
[«ҒАЙН БОБИ. ҚАРҒА]**

Ғуроб исми жинсдур¹² ва ул уч навъ бўлур: бири аблақ [ола] дур ва анга ғуроби айқаъ дерлар. Ва бириси қаро ва кичикроқ бўлур, анга ғуроб уз-заръ дерлар ва ҳаммасига форсий калоғ дер ва туркий қарға дер.

Анинг этин ҳариса [ҳалим] қилиб ейилса қувват учун нофиъдур. Аммо, керакким, икки мартаба қайнатиб сувин ташласунлар. Андин сўнг сирка била пишурмоқ керак ва аммо, авло улким, емаслик керак, нечунким зарари фойдасидини кўбдур.

**БОБУ-Л-«ФО». ФАЪР
[«ФО» БОБИ. СИЧҚОН]**

Форсий муш дер ва туркий сичқон дер.

Хосияти. Анн ўтга солиб, дуд қилинса, бошқа сичқонлар қочарлар. Ва анинг сийдуги китобнинг хатин йўқ қилур. Ва сичқонни тиррик ҳолида икки пора қилиб тикон ва бошқа нарсалар баданга кириб қолган бўлса анга

¹² Бир неча нарсанинг битта ном билан айтилиши.

қўйсалар, они чиқарур. Бу китобни тасниф қилгучи, яъни «Махзан ул-адвия» муаллифи дерким, сичқон била чаён ўрталарида адоват бордур. Агар икковни бир шишага солиб қўйсалар ўрталарида ажаб хусумате пайдо бўлур. Сичқон чаённинг қуйруқига қасд қилур ва чаён ниш урмоқни қасд қилур. Ва агар сичқон чаённинг нишин узуб олса андин омон қолур, ва илло они ўлтуруб чақуб.

БОБУ-Л-«ҚОФ». ҚИРД [«ҚОФ» БОБИ. МАЙМУН]

Форсий бузина ва маймун ва ҳамдуна дер, туркий бижини ва маймун дер. Ва кўб ҳикоятлар андин нақл қилубдурларким, они зикр этмоқ бу ерда муносиб эрмастур.

Хосияти. Агар анинг қонини иссиқ ҳолда ичилса ичган одам дарҳол гунг бўлур. Ва чун анинг пўстидини ғарбол [ғалвир] қилиб, ҳар нечук дона бўлсун андин ўтқариб зироат қилинса ул зироат чугуртка офатидини эмин бўлур. Ва маймуннинг нари [эркаги] агар мумкин бўлса хотин билан жуфт бўлур. Ва чун жуфт бўлса ул хотуннинг фаржини кўб оғриқ пайдо қилиб охир ўлар.

ҚУМРИ

Арабий ва форсий ва туркий қумри дер. Анинг этини емоқ ахлоти фосида [ёмон хилтлар] пайдо қилуб ва васвослиқни ва моховни ҳодис [пайдо] қилур.

ҚАҲВА

Онинг иттилоъига [хабар топилишига] сабаб будурким, Шайх Абул-Ҳасан Шозалий

раҳматуллоҳи алайҳим, Яман тоғида савмаси [мачити] бор эрди ва унинг муридлари риёзат ва кўб бедорлик сабабидин касал бўлдилар. Иттифоқо, бир вақт бир гнёҳнинг тухмин [уруғин] топиб едиларким, касаллари дафъ бўлди ва бу ҳолни бошқа одамларга ҳам нақл қилдилар. Ва олар ҳам андин еб нафъ топдилар ва чун пирларига бу ҳолни тақрир қилдилар ва пирлари ҳукм қилдиким, ул тухумни [уруғни] сувга солиб қайнатиб ичсунлар. Ва чун бу донани сувга қайнатиб ичдилар калолат [эзилиш] ва малолат [чарчаш]ларини дафъ қилмоққа бонс бўлди ва кам-камдин тамом шуҳрат топиб, аҳли тижорат ул донани тамоми шаҳарларга мунташир қилди [ёйди]лар, мисли Маккаи Муаззама ва Мадинаи Таййиба зодаҳумуллоҳу таъоло шарафан ва такриман¹³ ва бошқа Араб ва Ажам мамлакатларинда тамом машҳур бўлди.

Анинг хосияти. Балғамли ўксурук [йўтал]ни ва назла ва дармонсизликни дафъи қилиб, меъдага қувват бериб ва баъзи бош огриқини ва кўз огриқини ва молихулиё [меланхолия]ни дафъ қилур. Ва қаҳвани баъзилар таомнинг аввалига, баъзилар таомдин сўнгра ичадилар. Аммо таомдин сўнг мукарраран [такроран] ичмоқ яхши эрмастур, балки эртонг била бир андак гизо билаким урф [халқ ичида] қаҳва теги демоқ била машҳурдур, они еб, андин сўнгра бир неча коса ичилур. Ва они даволик учун ичилур бўлса анбари ашҳаб [тоза анбар] ва ё заъфарон била ичмоқ керак.

¹³ Аллоҳ таоло бу икки [шаҳар]нинг шараф ва иззатини оширсин.

**БОБУ-Л-«КОФ». КАЛБ
[«КОФ» БОБИ. ИТ]**

Фарсий сак дер ва туркий ит дер.

Ва ул икки навъ бўлур. Бири қобили таълим ва шикорий [овчи] ва бири фақат побонлик учундир. Аммо шикорийга салукий дерлар.

Имом Саълабийнинг «Тафсир»ида мазкурдурким, ҳар киши ҳар кун бир мартаба Ҳазрати Нуҳ алайҳиссаломга дуруд юборса, яъни бу оятни ўқуса: «Саломун ала Нуҳин фи-л-оламин», ул одамни ҳамул кун чаён чақмас.

Ва ҳар кимса бу оятни ёзиб ўзида сақласа ит анга зарар қилмастур. Оят будур: «Ва калбуҳум боситун зироайҳи би-л-васид».

Ибн Аббос разияллоҳу анҳу демишларким: «Яхши ит ёмон йўлдошдин афзалдур».

Ривоят қилубдурларким, Ҳарс ибни Саъсаъ деган кишининг бир хизматкори бор эрди, они кўб яхши кўруб, ҳар ерга борса асло ёнидин аюрмас эрди. Бир куни ағосига тахаллуф қилиб [хиёнат қилиб] анинг хотунининг ёнига бориб, еб ва ичиб бир жойда ётди. Бас, ағосининг бир ити бор эрди, аларни бу қабоҳатда кўруб, икковини ҳам ўлтурди. Ва чун Ҳарс ибн Саъсаъ уйига келиб, бу ҳолни кўруб, билдиким, бу воқеага сабаб надур.

Ва Шайх Басрий раҳматуллоҳ алайҳ нақл қилибдурким, итда ўн хислат бўлур. Ул хислатлар ҳар мўъминда топилмоқи муносибдур. Аввал очликка сабр қилурким, бу солиҳин [яхши одам]лар аломатидур. Иккинчи, анинг бир ётадургон маълум ери бўлмас, бу мутавакқилин [таваккал қилувчи]ларнинг алома-

тидур. Учунчи оқшомларда ухламас, магар андак уйқулар, бу муҳиббин [севгувчилар]нинг аломатидур. Тўртинчи, агар ўлар бўлса андин мерос қолмос, бу мутазаҳҳиддин [зоҳид]лар аломатидур. Бешланчи, эгасин ташлаб кетмас, агар чанди уруб жафо қилса ҳам, бу муридларнинг сифатидур. Олтиланчи, макониндин бир андак ерга рози бўлур, бу мутаваззеъин [камтарлар] хислатидур. Еттиланчи, агар онинг ерини бир одам олса они тарк қилиб, бошқа ер тутар, бу розин [рози]лар нишонидур. Саккизланчи, агар они эгосин уруб қувласа ва яна бир мартаба чақирса келур ва ўтган жафонин кўнглида сақламас ва бу хошиъин [итоаткор]лар одатидур. Тўққузланчи, ҳар вақтиким, эгасин таом тановул қилур бўлса узоқга бориб ўлтурур, бу масокин [камбағал]лар шуғлидур. Ўнланчи, агар эгасин аввалги макониндин кўчиб бошқа ерда жой тутса аввалги маконга илтифот қилмас ва бу маҳзуин [маҳзуин]лар шиоридур.

Ва ҳадисда келибдурким, ит бўлгон уйга фаришта келмас. Баъзи уламо демишларким, бу ҳадис гаъри шикорийнинг ҳақидадур. Албатта бу сўз саҳиҳ [тўғри]дур, нечунким Қаломни Мажидда ит била шикор қилмакка рухсатдур. Ва итдин мурод салукий итдур.

Ва ривоятдурким, чун Ҳазрати Одам алайҳис саломнинг қолибин [гавдасин] Худойи таборак ва таоло ўз қудрати билан яратиб қўйди, Иблисин лаъин малонкалар била ул қолибнинг тамошо қилиб, сўнгра малонкалардин сўрдиким: «Агар Худойи таборак ва таоло бу бандасин бизлардин афзал қилса не қилурсиз?» Малоикалар жавоб бердиларким: «Фармонбардордурмиз». Ва Иблис ўз кўнгли

лида айдиким: «Худойи таоло они мендин афзал қилур бўлса, албатта, они ўлтурурман ва итоат қилмасман» деб ул қолибнинг устига тупурди ва ул лаъиннинг тупуги Одам алайҳис саломнинг киндиги мавзеъига воқеъ бўлди. Бас, Худойи таоло Жабраил алайҳис саломга амр қилдиким, ул лаъиннинг тупугин олиб тошлагин, дарҳол Жаброил алайҳис салом андин бир порани олиб ташлади. Бас, киндукнинг тешиги Жаброил алайҳис саломнинг бармоқининг ўрнидур ва Худойи таоло ул хокпора [тупроқ парчаси]дин итни яратди. Анинг учун итда уч хислат бўлур. Бири одамга дўст бўлур, нечунким Одамнинг тупроғидин халқ бўлғондур. Ва оқшомларда пайдо бўлмоқи, Жаброил алайҳис саломнинг бармоқи шарофатининг асаридур. Ва итнинг одамга ва ё бошқа нимарсаларга бесабаб ҳурумоқи ва тишламоқи шайтони лаъиннинг асаридур.

БОБИ «ЛОМ». ЛАББАНИ ҲОМИЗ [«ЛОМ» БОБИ. ҚАТИҚ]

Форсий мост дер, туркий қатиқ дер.

Анинг яхшиси сигир сутининг тоза соғулғонидин бўлуб, яхши уюуб [ивиб] бир андак турк бўлғой ва анинг ҳамма хосияти айрондекдур. Аммо ичида ёғи бўлгон важҳидин қатиқнинг физо [овқат]лиги айрондин зиёдроқдур. Ва қатиқнинг қаймоқин бошга суртилса хўшки димоғ [димогни қуриши]ни яхши қилиб, уйқу келтирур. Ва анинг қаймоқининг хосияти каду [ошқовоқ] тухни [уруғи]нинг қонм мақом [ўрнини босувчи]дур.

ЛАҲМ [ГҶШТ]

Форсий гўшт дер ва туркий эт дер.

Ва ҳар ҳайвон этининг хосияти ўз маҳалда мазкур бўлғусидир. Аммо бу ерда ижмолан [қисқа] баён қилинур. Чун бадани инсон уч нимарсадин мураккабдур ва ҳайвоният анга голибдур. Бас, яхши ғизо [овқат] инсоннинг баданига бадал бўлмоқ учун этдин яхши [йўқдур]. Анинг учун ҳадиси Набавий саллоллоҳу алайҳи васалламда келибдурким: «Сайиду-т-таоми ал-лаҳму»* ва табиати мудаббира [чорасоз табнат] бадани наботот [ўсимлик]ни баданга ғизо қилмоқда етти қисм феълдин сўнгра ғизолик мартабасига етишур. Аввал таҳлил [эзилш], иккинчи истиҳола [шакл ўзгариши], учунчи тафриқ [фарқланиш], тўртинчи ақд [қўюлиш], бешинчи ташаббуҳ [сингиш], олтинчи тағзия [овқатга айланиш], еттинчи идхол [қонга айланиш]. Аммо ҳайвоннинг эти ақалли мартаба [энг кичик мартаба] да баданга бадал бўлур. Ва сут беш мартабадин сўнгра ва юмуртқа уч мартабадин сўнгра ва гўшт икки мартабадин сўнгра, яъни ташаббуҳ ва идхолдин сўнгра баданга бадал бўлур. Бас эт бошқа ағзия [овқатлар]нинг саййиди [улуғи] ва беҳтари [яхшиси]дур.

Ва ҳайвонлар этининг яхши ери каба ва бўйин ва сийна ва эмчак ва тилидур. Ва анинг яхши ери ўнг тарафидур. Ва ҳайвонлар этининг яхшиси ёш ва семуз ва иллатсиз бўлса. Ва қўй ва эчкуким, олти ойликдин кам ва бир йилдин зиёд бўлмаса. Андин сўнгра бир яшар тана ва шўтурбача

* Таомлар подшоси гўштдир.

ва хасий қилинган [бичилган] ҳайвоннинг эти. Ва сурувда юргон ҳайвонларнинг эти маҳбусдин [қамаб боқилгандин] яхшидур. Ва анинг ҳам яхшиси қора бўлса.

Ва гўшт емоқнинг яхши вақти баҳордурким, ёзнинг аввалидур.

**БОБИ «МИМ». МОЪ
[«МИМ» БОБИ. СУВ]**

Форсий об дер, ва туркий сув дер.

Анинг ўзи таом бўлмас, аммо таомни аъзои баданга ва тамурларга жорий қилур. Хуллас буким, таом бўлсун ва ё зироат бўлсун сувсиз мумкин эрмас, аларнинг вужуди сувга мавқуф [боғлиқ]дур. Андоқким, қавлуҳу Таъоло: «Важаъалло мни ал-мон кулли шайъин ҳайъун»¹⁴ мунга ишоратдур.

Ва агар сувни зарурат билла ичилса нофиъдур ва илло боиси заъф ва сустийи аъсоб ва меъда ва бағир, фасоди ранг ва рухсор ва бадан ва нисён [унутиш] ва балодати зеҳн [бузилиши] ва субот [оғир уйқу] ва сақли ҳавос [сезгиларнинг бузилиши] ва кўз атрофи учмоқға бонс бўлур.

Ва сувнинг зарари таом ҳазм бўлмасдин бурун ичилса ва ё иш қилиб ҳоригондин сўнг ва ё уйқудин турғон ҳолда ва жимоъ [жинсий суҳбат]дин сўнгра ва ё тик туруб ичилса ва ё бели боғлиқ ва ё ётиб ичилса ёмондур. Ва аммо иссиқ айёмларда ва тоун [вабо] айёмларида зарари йўқдур. Аммо кўб ичилмаса яхшидур.

Ва мухталиф [ҳар хил] сувнинг ислоҳи

¹⁴ Оят мазмуни: «Ва биз ҳамма нарсани сувдан тирик қилдик».

[созлаш] қайнатиб ва ё доғлаб, масалан, те-
мурни қиздуруб, сувга солиб ва ё бир неча
чўғ ўтти солиб ичмоқ керак.

МОШ

Форсий ва туркий ҳам мош дер.

Ва анинг хосияти то уч йилгача ўзида ту-
рар. Ва мош ахлоти солиҳа [яхши хилтлар]ни
пайдо қилур. Ва анинг пўсти олингани кеч
ҳазм бўлур. Нечунким анинг хосияти пўсти
биладур. Мош таомни томурларга қувват бе-
риб, кўзни равшан қилур. Ва иссиқликдин
пайдо бўлган бош оғриғини, назлани ва шиш-
ни ва иссиқликдин пайдо бўлган ўксурук
[йўтал]ни дафъ қилиб, ичакнинг ва буйрак-
нинг иллатларига нофиъдур, нечунким, бу
мазкурларга мувофиқдур. Ва мош таомни ми-
зожи совуқ бўлгон кишига ва қари одамлар-
га ва одакеким, меъдасида рутубат ва ахло-
ти фосида [бузуқ хилтлар] кўб бўлуб, ичи дам
бўлса, андоқ кимарасаларга зарар қилур.

МАҲИЗ [АЙРОН]

Лугати арабийдур, форсий дуғ дер ва тур-
кий айрон дер.

Ва анинг яхшиси сигир қатиғининг тоза-
синдин маскаси тамом олингон бўлғой.

Анинг хосияти. Ҳаром қонни йўқ қилиб
гарм [иссиқ] мизожли одам учун муҳаррики
боҳ [жинсий қувватни уйғотувчи]дур. Ва иш-
таҳа очғучи ва баданни семуртурғучи, исит-
манинг ҳароратин йўқ қилғучидур. Ва ҳаво
ҳарорати зарарига нафъ қилиб, меъда ва
юракнинг ёнмоқиға таскин бериб, ташналиқ-
ни дафъ қилур.

Ва айронни ўтга доглаб ичмоқ қон исҳоли [қонли ич кетиш] ва сафро исҳолига дофиъ [даф қилувчи] дур. Хусусан, айронни биринж [гуруч] ва арна уни била пишруб ичилса ҳароратдин бўлгон исҳоли [ич кетиш] ни дафъ қилиб, баданни семиртурмоқ учун бағоят муассир [таъсирли] дур.

Баъзи одам айрон ича олмас ва айронга одат қилдурмоқ учун кўб тадбир баён қилмишлар, токим айронга одат қилиб, анинг нафъидин маҳрум қолмағай. Аммо бу ерда анинг тақририга ҳожат йўқтур. Одамеким, айронга мўътод [одат қилган] дур, мулоат [риоя] анинг учун басдурким, қуввати ҳазмига қарағой, магар улким, иситмаси бўлмаса кофи [етарли] дур. Ва ул ҳангоми [вақти] ким, табиат [ич] лаййин [юмшоқ] дур, ул вақт айронни бесабаб кўб ичмоқ буйракни заиф қилур.

Ва соҳибн «Хулосату-т-тажориб» ўз китобида ёзмишдурким, подзаҳри ҳайвонийнинг¹⁵ нафъи гоҳи айрон биладур ва айрон ҳақида кўб нофиъ [нафли] амрларни ёзмиш. Ва демшидурким, чун тухми хирфа, яъни семизўтнинг тухми [уруғи] ни майда қилиб, то уч марта айронга эзиб ва қурутиб қўюлсин ва ҳар вақт анинг истеъмолига муҳтож бўлса, андин бир озни ейилса, то бир неча кунгача ташналикни дафъ қилиб, сув ичмоққа эҳтиёжи бўлмас ва бу мазкур соҳибни риёзатлар асрори [сирлари] жумласидиндур.

Ва айрон зарари[нинг] баёни будурким, агар одаме иситма бўлуб, меъдасида ахлоли фосид [бузуқ хилтлар] кўб йиғналгон [йиғилган] бўлса, андоқ одамга айрон ичмоқ зарар қи-

¹⁵ Ҳайвонотдан олиннадиган заҳарга қарши дори.

лур ва анинг ислоҳи [созловчиси] қайт қил-моқдур. Ва одакеким, айрон ичмоқ била меъдаси қайнаса анинг ҳам ислоҳи қайт қил-моқдур ва ё меъданинг қайнамоқин дафъ қилгучи даволар емоқ ва ичмоқ керакдур.

**БОБИ «НУН». НАМЛ
[«НУН» БОБИ. ЧУМОЛИ]**

Форсий мурча дер ва туркий қаринча дер. Ва чун қаринчани зайтун ёғи била қайнатиб қулоққа томузсалар карликни дафъ қилур ва чун мазорат қаринчасини юз ададни тутуб, ярим дақя розиқий ёғи била ва ё зиъбақ [симоб] ёғига ташлаб, уч ҳафта қуёшда қўйулса, андин сўнгра закарга [олатга] ва атрофига суртилса боҳ [шаҳват]га қувват бериб ва закарни улуғ қилмоғи мужарраб [синалган]дур. Ва чун мазор қаринчасини сирка била салоя қилиб [эзиб] мўйи олингон жойга суртилса яна мўй чиқармас ва иккинчи мартаба сурмоқ ҳожат эрмастур.

Ва анинг юмуртқаси [тухуми]ни ҳар печук ёғ била салоя қилиб [эзиб] суртилса мўй чиқмоғига монё [тўсиқ] бўлур.

Агар бир одам бир нимарсани бир ерда қўймоқчи бўлуб қаринчадин хавф қилса, керакким, ул нимарсани қўёрда нафасин олмайини қўйса қаринчалар анга йўл топа олмаслар, модомики бошқа одамнинг қўли анга етушмаса ва бу пинҳон асрор [сир]ларнинг жумласидиндур.

**БОБИ «ВОВ». ВОҚ
[«ВОВ» БОБИ. ВОҚ ҚУШИ]**

Ул бир қушдурким, сув канор [қирғоқ]ларида бўлур, тира ранг ва қароға мойилдур.

Ва боши қора ва бошида кокил маеаллик
тўрт адад пар бўлур. Бағоят оқ ва нарм
[юмшоқ] ва узунлиги бир қаришдек бўлур ва
анинг хўроки аксар кичик балиқдур. Ва анинг
садоси лафз «вақ-воқ»дур. Ва анинг парин дуд
[тутун] қилмоқ тиз[за] оғриғин ва бел оғриғин
яхши қилур.

**БОБУ-Л-«ҲО». ХУДХУД
[«ҲО» БОБИ. САССИҚПОПИШАҚ]**

Форсий мурғи Сулаймоний дер ва туркий
яффуч дер.

Ва чун анинг юрокин қурутуб, салоя қи-
либ [янчиб] нчилса боқ [шаҳват]га қувват бе-
рур. Ва агар анинг юрогин сув бўлгон ҳолида
иссиқлай ютулса ҳофиза [хотира]га қувват
берур. Ва анинг мийнасин кунжут ёғида пи-
шуруб соҳиби нисён [унутиш]га берсалар сўнг-
ра нисён қилмас, ва ҳар нимарсаким, аввал
фаромуш қилибдур, ёдига келур. Ва анинг
кўзини ҳам агар соҳиби нисён ўзида сақласа
хосияти андоқтур. Ва анинг тилин ҳар ким
ўзида сақласа халойиқ орасида иззатлик ва
ҳурматлик бўлуб ва одамлар анга дўст бўлур
ва душманга зафар топар. Ва анинг ошоқ
жундуғини тибидин сўнгоги била синдурмай
олиб, ҳар ким ўзида сақласа душманларнинг
тили боғланур ва анга дўст бўлурлар. Ва
ҳудҳудни сўюб, бутунлай парлари била уй-
нинг қапуси [эшиги]дин осиб қўйсалар сеҳр-
дин ва кўз тегмоқдин ва умми сибён [болалар
тутқалоғи]дин омон бўлур. Ва анинг тирноғин
пари била сариг латтага чулғаб душманнинг
такяси [болиши] остида қўюлса дўст бўлур.
Ва анинг этин емоқлик жимоъ [жинсий ало-
қа]дин боғлангон одамга фойда қилур. Ва

чун анинг қанотларининг узунроқ парин олиб,
чармга банд қилиб, ўнг сонга боғлаб қўйилса
жимоъ [қўшилиш] вақтида қувватлиг бўлур.

БОБИ «Ё». ЯРБУЪ
[«Ё» БОБИ. КЎРСИЧҚОН]

Форсий муши даштий дер, туркий кўрма-
сичқон дер.

Ва ул уй сичқонига ўхшар, аммо андин
улуғ бўлур. Ва икки қўли кўб қисқа ва оёқ-
лар ва қуйруқи узун ва йўгон. Ва ул саҳро-
ларда кўҳна иморатларда бўлур. Ва анинг
сийдукин зикар [олат]га томузсалар санги ма-
сона [қовуқ тоши]ни чиқарур.

ХОТИМА

Ва чун бу китоб таом ва шаробнинг баёнида тартиб тошилди, анинг учун одоби таомни баён қилмоқ лозимдур.

Билгил муниким, ҳукамо одоби таом афқотин [вақтин] ва миқдорин ва ҳар кун теъдодин [сонини] диққат билан баён ва аён қилмишларким, они рия қилмоқ авом [халқ] аросида мумкин эрмастур. Ва яна баъзи одам заъиф ул-мизож [мизожи заиф] ва бутий ул-ҳазм [ҳазми оғир] бўлур. Ва баъзи саҳиҳу-л-мизож [мижози соз] ва қавийу-л-ҳазм [ҳазми кучли] бўлур. Ва баъзи пир [қари] ва баъзи жувон [ёш] ва бу мазкур мухталифу-л-авзоъ [ҳар хил ҳолатлилар] ҳақида тартиб жоиз эрмастур. Бас, анинг учун фил-жумла бир-бирига мувофиқ таомларни баён қилшурким, они рия [си] ҳаммага лозимдур.

Бас, биринж [гуруч] таоми била сиркани қўшмоқ зарардур. Ва қатиқ бирла турб ва балиқни, қуш эти билан қатиқ ва ё балиқни, ва сут била балиқни, ва анор била ҳариса [ҳалим]ни, ва узум била каллани, ва сирка била мошни ва ё ясмукни, ва қовун била болни, ва қуруқ мевани қурти била емоқ ва мевадин сўнг сув ичмоқ ва уйқудин ва жимоъ [қўшилиш]дин ва ҳаммомдин ва кўб ҳори-

гандин сўнгра ва уйқу орасида сув ичмоқ ёмондур.

Ва бил-жумла бу бир қондаи аслий эр-мастур. Балки одамнинг одати ва қуввати ва заъфи ва сиҳатига кўрадур. Балким бу мазкурларнинг жумласи аларни халқ [пайдо] қилгон Холиқу-л-ашё¹ амрига мавқуф [боғ-лиқ] дур. Андоқким неча тажрибалар била ҳам буларнинг акси маълум бўлмишдур.

Ва Жоҳизким, уламон муфассир [тафсир-чи]лар жумласидиндур, ул айтибдурким, Ажам ва Ҳинд уламоларни ва Юпон табиб-лари ва Араб улуғлари ва муътазиланинг² аҳли тажрибалари ва мутакаллимининг ҳа-кимлари сибобъ [ваҳший ҳайвон] назари тўғ-рисида [қаршисида] таом емакни макруҳ санамилар. Аларнинг назари таомга тушуб, суқи сингор хавфи учун, нечунким, аларнинг ҳирслари кўб бўлгон ваҳҳидин ғояти таваж-жуҳлари била мадди назарлари [тикилиши] дин бир дуди ғайри қобил [бир тутун] хориж бўлуб [чиқиб] ҳаво била одамнинг луқмасига қўшулуб, ул таомни манфаатдин нуқсон ва фосид қилур.

Ва яна андоқ хизматкорлар оёқ устида туруб, аларнинг назарларида таом ва шароб тановул қилмоқни макруҳ тутмишлар ва алар-нинг кўзи тегмоқ хавфи учун. Ва яна андоқ ўз тобеъларига амр қилмишларким, таом емоқ вақтида ит ва фишиқ [мушук]ни наза-ридин узоқ қилғайлар ва бу мазкурлардан ҳадиси набавийнинг [Пайғамбар ҳадиси] баъзи асрор [сир]лари маълум бўлурким,

¹ Холиқу-л-ашё — нарсаларни яратувчиси [яъни Ал-лоҳ].

² *Муътазила* — исломдаги оқим ном.

қавлуҳу алайҳиссалом: «Ман акала ва зу-айнайни, янзуру илайҳи ва лам ювосоҳу ибтала би-доъин, ло давоун лаҳу». [«Қимки икки кўзлилар [ҳайвонлар] олдида, қаратиб туриб, таом еса ва уларга бермаса давоси йўқ дардга мубтало бўлади»].

Билгил муниким, таом ер вақтида бисмиллоҳ айтмоқ суннатдур ва агар ибтидон таомда [ейишни аввалида] саҳв [хато] қилса таомдин фориг бўлмасдин бурун айтулса кифоя қилур.

Ва агар бир мажлисда бир жамоа таом ер бўлсалар аларнинг бири бисмиллоҳ деса барчасидин адо топар.

Ва таомдин сўнг бу дуони ўқусун: «Аллоҳумма борик лано фийҳи ва атъамано хайран минҳу!» [Эй Худойим, бу таомни бизга баракали қил ва ундан яхшилиқни насиб эт!]

Ва ашур кун, яъни муҳаррам ойининг ўнланчи кун қозон тўлдуруб, таом тартиб қилмоқнинг баёнидадур.

Билгил муниким, Нуҳ алайҳиссалом муҳаррам ойининг ўнидаким, ашур кун дерлар ҳамул кун кемадин чиқиб, Худойи таборак ва таъолонинг шукри учун ўзлари рўза тутиб ва ҳамроҳлариши ҳам рўза тутмоққа амр қилдилар. Ва чун озуқаларидин тинч бўлуб ва халталаридин ахтариб, биридин бир қабза [сиқим] буғдой ва яна биридин бир қисм ёсмуқ ва яна биридин бир қабза нахуд [нўхот] ва андоқ то етти турлук донага боргунча халталарин ахтариб, Нуҳ алайҳиссаломнинг ўзлари қайнатиб, таом тартиб қилиб, ҳамроҳлари бирла ифтор қилиб, Нуҳ алайҳиссаломнинг баракатидин ҳаммалари тўйдилар. Ва ер юзида туфондин сўнггра аввалги

пишган таом бул эрди. Ва ашур кунн бу тариқа таом пишурмоқ Нух алайҳиссаломдин одамларга суннат қолди ва ҳар ким ашур кунн бул суннатни баржой келтуруб, бул тариқа таом тартиб қилиб, фуқаро ва мискинларни тўйдурса кўб савоб топар. Ва яна зикр қилибдурларким, ашур оқшоми Худойи таъоло ўз қудрати била Замзам сувидин бошқа сувларга йўл қилур ва ҳар ким ашур кунн табаррук нияти бирла ғусл қилса Худойи таъоло ул бандани то эмдиги ашургача тамомни иллатлардин омон сақлар.

Фақир дерким, ғусл қилмоқ учун қудуқ суви афзалдур, нечунким талаффузда филжумла Замзам қудуғи бирла муштарақдур. Валлоҳу таъоло аълам.

Ва ҳар ким ашур кунн аҳли аёлининг нафақаларин зиёд қилиб, вақтларин хуш қилса Худойи таъоло ул бандани то эмдиги ашургача ризқин зиёд қилур.

Ва Сирийн отлиғ муфассир демишдурким: «Биз бу мазкурларни синодук андоқ мавжуд топдик».

Эмди бу китобдин мақсуд мутлақ сайд [ов] эрмастур, балким авом аросида машҳур аклу шурб [еб-ичиш] ва қон олдурмоқ ва кунларининг саъд ва наҳсин [яхши ва ёмонни] баён қилур. Бас, равшанзамир [дили пок] ва дақиқ назар [ақлли]ларга маълум буким, бу китобни бир печа китоблардин иштихоб [йиғма] қилиб, мисли «Тафсири руҳул-баён» ва «Махзану-ал-адвия» ва «Тухфат-л-мўминин» ва «Садидий» ва луғат китобларидин «Мунтахаб» ва «Ғиёсу-л-луғот» ва бу мазкур китоблардин бир-бирига мувофиқ бўлгонин ёзилди ва мухолиф [зид] бўлгон-

ларин тарк қилинди. Эмди улу-л-абсор [оқил]лардин таваққуъ [умид] буким, агар бу китобга иштибоҳ [шубҳа] қилур бўлсалар, мазкур китобларга ҳавола қилиндиким, аларга таважжуҳ қилгайлар.

ФОЛ ВА ТАЙРАНИНГ БАЕНИДАДУР

Ҳар бири бўлса ҳам оқибати амр [иш натижаси]нинг истидлоли [қандай бўлиши] учундур. Аммо фол бирла тайранинг фарқи буким, ҳодис [юз берувчи] бир нимарсани яхши ният қилунса анга фол дерлар ва ёмон ният қилунса анга тайра дерлар.

Расул алайҳиссалом демишларким, ҳар ким бир ҳудус [воқеа]ни тайра, яъни бад [ёмон фол] қилса ширк [куфр]дур ва ҳар киши эътиқод қилсаким, ул ҳудус [пайдо] бўлгон нимарса яхшиликни ва ё ёмонликни одамдин дафъ қилур, дегон эътиқод бирла ирода [хоҳиш] қилгон ишни тарк қилса, гуё ул одам ул ҳудус бўлгон нимарсани Аллоҳ таъолога шерик қилгон бўлур.

Араб авомларининг одати буким, агар бир мақсад учун уйдин чиқсалар, қуш бирла фол қилурлар, бу тариқақим, агар ул қуш ўнг тарафига учса, они муборак тутуб, ул ишни ирода қилиб, ул ҳолга соних деб от қўёрлар. Ва агар ул қуш чаб тарафга учар бўлса, они шум эътиқод қилиб, манзилга қайтиб ва ул ҳолга борих деб от қўёрлар.

Абдуллоҳ отлиқ бир азиз демишдурким, агар бир одам бир ният бирла манзилидин чиқиб ва яна андоқ фоли бад бирла уйга қайтиб келса, ул одам мушрик ва ё осийдур.

Ва «Муҳит»да зикр қилибдурким, агар ка-

бутар садо қилса ва бир одам десаким, хаста бўлгон одам бўлса фавт бўлур, бу сўзни қоили [айтувчиси] баъзи машойихнинг наздида кофир бўлур. Ва агар бир одам сафар учун уйидин чиқса ва чун акка садо қилса ул садони ёмон фол қилиб уйига қайтиб келса, бас, баъзи уламонинг наздида таҳқиқ кофир бўлур.

Расул алайҳиссалом демишлар: «Ҳеч одаме йўқтурким, кўнглига андоқ ҳодисалардин фол келмагай ва агар таваккули ноқислигинин кўнглига андоқ фоли бад келса бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма, ло тайра илло тайрука ва ло хайра илло хайрука ва ло илоҳа ғайрук ва ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳ, мо шоъаллоҳу кона, ло яъти би-л-ҳасаноти иллаллоҳ ва ло язҳабу би-с-саййиоти иллаллоҳ ва ашҳаду иналлоҳа ало кулли шайъин қодир», деб андин сўнгра ул ирода қилгон ҳоҷатига қадам қўйсун.

Аммо одамеким, кўнглида Худойи таборак ва таъолонинг зикри ҳамиша доимдур, анингдек одам ўтга куймас ва сувга ғарқ бўлмас ва умрининг барги сўнмас ва заҳар зарар қилмас, яъни бу мазкурлардин хавф қилмас, зероки ҳар зараркунанда нимарса Худойи таъолодин қўрққан одамдин қўрқарлар. Ва агар Худойи таъолодин камоли бирла қўрқса, бас, ул одамга ҳар нимарсанинг тасхирин [бўйини эгишин] Худойи таъоло ато қилиб ва ҳар мавжудотга таъсирлик кўргузур.

Бул тақрирдин зоҳир бўлдиким, шайтон ва жин дафъ бўлмоқ гумони бирла ўтга нимарсалар дуд қилмоқ ва ўзига гулоб сепмоқ ва қуйу эчку ва аларга монанд нимарсаларни

бир маконда қурбон қилиб, садақа қилмоқ ва мунларга ўхшаган феълларни қилмоқ ҳаммаси ширкдурким, бу тариқа ишларни қилмоқди эҳтироз [ҳазар] вожибдур.

Ва яна андоқким, хурус [хўроз] бевақт садо қилса ва ё мокиён хурусдек қичқурса, мунигдек ҳодисаларни ёмон фол қилиб, ул хурусни сўйса ва ё бошқа бир маконга юборса, бас, ул хурусни жин дафъи учун сўюб ва ё қувгон бўлғай ва бул мазкурларнинг ҳаммаси ширкдур, нечунким бул тариқа номаъқул феълларни ўзининг ва авлодининг ва молининг балоларидин омон бўлмоғига сабаб билур.

Фақир дерким, чунки бул ерда иллати феъл балодин омонликдур, бас, мевалик дарахт бир йилда икки мартаба гул зоҳир қилса ва ё бир тоза иморат бесабаб йиқилса ва ё уйнинг сақфи [томи] ва ё зуруф [идиш]лар садо қилса ва ё бир мусибатни бир одамнинг қадами номубораклигига ҳавола қилса, буларнинг ҳаммаси ширкдур.

Нақлдурким, бир ҳаким бир мутриб [ашулачи]нинг алҳонин [ашуласин] эшитдиким, бағоят совуқ овоз эрди, бас айди: «Қоҳинлар гумон қилурларким, бойқушнинг овози инсоннинг мавти [ўлими]га далолат қилур, агар бу сўз рост бўлса, бул мутрибнинг совуқ ва нохуш садоси бойқушнинг мавти [ўлими]га далолат қилғусидур».

Аммо яхши фол қилмоқнинг зарари йўқтур. Ва Ҳазрати Расул алайҳиссалом тайраи макруҳ тутуб ва яхши фолни суяр эрдилар. Ва ривоятдурким, Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи васаллам сувсиз ва ёғишсиз йилларда ридо [чопон]ларин эғиларига терс

солиб баракат дуосин қилур эрдилар, яъни: «Эй Худоё, ридони мунқалиб қилгондек [айлантиргандек] бул паришон аҳволни ҳам яхшиликка мунқалиб қилгойсан» дер эрдилар.

Ва яна Абу Хурайра разияллоҳу анҳудин ривоятдур, ул демишларким: «Бир кун Расул алайҳиссаломга айдимким: «Ё Расулаллоҳ, сиздин кўб ҳадисларни эшитибдурман, аммо ёдимдин чиқмишдур». Ул Ҳазрат меҳрибон бўлдиларким: «Ридонгни тўшагил». Бас, ман андоқ қилдим. Ул Ҳазрат гўё ҳовучлари бирла ридонинг ичига бир нимарса солгондек бўлуб, буюрдиларким: «Ридонгни ўраб олғил». Бас, ўраб олдим. Андин сўнгра ҳеч нимарса ёдимдин чиқмади, яъни ридонинг мурод қулоқдурким, мисли ридодек очилғай ва ридонинг ичига нимарса солунгондек мисол гўё ул фаромуш бўлгон нимарсадурким, янгининг қулоққа солиб, хотирга тушурилгон бўлғай.

Ва бир одамнинг яхши отидин ўзинга фол қилса яхшидур, масалан, Рашид ва ё Салим ва ё Солим. Аммо, одамеким, лақаби ва ё оти ёмондур, ул фолни ул одамнинг ўзинга ҳавола қилсун, андоқким, Ҳазрати Умар разияллоҳу анҳу истиъонат [кўмак сўраш] инияти бирла бир одамнинг отин сўрдилар. Ул киши жавоб бердиким: «Менинг отимга Золим бин Сарроқ дерлар. Ул Ҳазрат жавоб бердиларким: «Зулм ўзингга бўлсун ва ўғрилик отангга бўлсун» деб, муни ўзларига наҳусат [ёмонлик] санамадилар.

Аммо ҳаргиз ёлгондин ҳеч киши касалликни баҳона қилмасунким, қавлуҳу алайҳиссалом: «Ло таморазу фа-тамаразу» [Ёлгондан касал бўлманглар, шундай қилсангизлар,

ростдан касал бўласизлар], яъни бир одам десаки, бошим оғрийдур ва ё андоқ бир иллатни ўзига баҳона қилса, албатта, ул иллатга гирифтор бўлур.

Ва ихтиложким, аъзонинг учмоқига айтурлар, аининг ҳукми ҳам бул мазкурлар бирла бирдур.

Аммо руққо дуоки, агар Қуръондин ва ё азкори маъруфа [машҳур исмлар]дин бўлса балолар дафъи учун ўзига ва ё бошқа одамга ўқуб дам солса кароҳатсиз [ёмонлиги йўқ]дур ва аммо, дуоки, ровийси [ривоятчиси] ва ё маъниси маълум бўлмаса, андоқ дуони ўқумоқ макруҳ [ёмон]дур, шоядким шояд соҳирлардин қолгон бир нусха бўлгай.

Аммо таъвиз [тумор] ким, агар мужарраб [синалган] дуолардин ва ё ояти мужаррабадин ва ё Худойи таъолонинг исмларидин бўлса бало дафъи нияти бирла тумор қилиб ўзига осса ҳеч зарари йўқтур. Аммо, «Тоторхоний» дегон китобда дебдурким, ҳожатхонага боргонда ва ё жимоъ [қовушув] вақтида туморни ўзидин жудо қилсун ва баъзининг наздида ўзидин жудо қилмаса ҳам бўлур, агар қалин нимарсалар бирла мастур [яширин] бўлгон бўлса. Аммо авло улким, ўзидин жудо қилгай.

Фақир дерким, бул икки ривоят аросида тавқиф қилса бўлур, масалан, қитол [жанг] маъракасида ва ё сафар ва ё зиёфатдек жамиятларда бўлса, ўзидин жудо қилмоқ ҳараждур, шоядким раво бўлгай. Аллоҳу аъламу би-ҳақиқати-л-ҳоли¹. Ва Расул алайҳиссалом Имоми Ҳасан ва Имоми Ҳусайн разияллоҳу анаҳумоларга дуо ўқуб, дам солур

¹ Аллоҳ бунинг ҳақиқатини билувчироқдир.

эдилар ва дер эдиларким: «Сизлар ҳам авлодингизга бул тариқа дуолар бирла дам солунгким, Иброҳим алайҳиссалом Исмонил ва Исҳоқ алайҳумсалом учун бул тариқа дуолар ўқуб, дам солур эдилар» деб амр қилур эдилар.

Ва кўз офати ҳифзи [эҳтиёти] учун нафъ бобида бу оятдин анфаъи [нафлироғи] йўқтур: «Қола-л-лоҳу таъоло: «Ва ин якодудлазийна» [то оят охиригача]».

Ҳазрати Оиша разияллоҳу анҳодин ривоятдурким, Расул алайҳиссалом ҳар оқшом уйқу учун жойга чиқсалар қўлларин очиб «Қулҳуваллоҳу аҳад» ва «Қул аъувзу би-рабил фалақ» ва «Қулаъзу би-рабин-носни» ўқуб, қўлларига дам солиб, бошларидин ибтидо қилиб ва қўллари теккунча аъзоларига суртар эрдилар. Ва бул тариқа уч мартаба қилур эрдилар. Ва таҳқиқ айтибдурким, бу мазкур суннатни қилмоқ сеҳрдин ва кўз офатидин ва қайғулардин ва бошқа маразлар [касаллик]дин ва жароҳатлардинким, мисли чипқондур, омон сақлар.

Агар бир одам бир марғуб нимарсагаким, хоҳи инсон ва ё кўнгли бирла анга майл қилса ва кўзи тегмоқдин қўрқса бу дуони ўқусун: «Мошоъаллоҳу ло қуввата илло биллоҳ». Ондин сўнгра они баракат қилиб десунким: «Боракаллоҳ фийка ва алайка».

Ва зироатларда ва боғларда ҳайвон боши сўнгокини тикиб қўйулмоқ одати ҳам кўз офатининг хавфи учундур. Анинг важҳи буким, шум назар аввал ул устихонга тушуб, хосияти синиб, асари маҳв бўлур. Фақир дер, чунким назар тушмоқ учун бўлса ул устихонни баланд тикиб, назарга қариб [яқин] ерда

қўймоқ авлодур. Кола-н-Шабиййу алайҳиссалому: «Инна-л-айна тадхулу-р-ражулу-л-қабра ва-л-жумалу-л-қадра».

ЗИКРИ АҲКОМИ АЙЕМИ ҲАФТА [ҲАФТА КУНЛАРИНИНГ ҲУКМЛАРИ ҲАҚИДА]

Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи васалламдин шанба кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Ул Ҳазрат меҳрибон бўлмишларким: «Шанба кунни макруҳ ва фириб кунидир». Нечунким ҳамул кун Макка мушриклари Расул алайҳиссаломни Маккадин ихрож қилмоқ [чиқармоқ] маслаҳати учун жамъият қилдилар.

Ва яна якшанба кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Бас, ул Ҳазрат жавоб бермишларким: «Якшанба кунни ниҳол ўтказмоқ ва иморат ибтидо қилмоқ учун яхшидур, нечунким Худойи таъоло дунё халқин ва иморатларин ул кунда ибтидо қилди».

Ва яна душанба кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Бас, ул Ҳазрат буюрмишларким: «Душанба кунни сафар ва тижорат учун яхшидур, нечунким ҳам-ул кун Шуъайб алайҳиссалом тижорат учун сафар қилиб, ул тижоратдин кўб манфаатлар ҳосил қилди».

Ва яна сешанба кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Бас, ул Ҳазрат демишларким: «Сешанба кунни қон кунидур, нечунким Ҳазрати Ҳавво ано разияллоҳу анҳо ул кун ҳойиз [ҳайзли] бўлдилар, ва Қобил Ҳобилни ул кунда ўлтурди. Ва ҳамул кун Ҳазрат Жирjis ва Закарнё ва Яҳё алайҳиссаломлар мақтул [қатл] бўлдилар. Ва Фиръави соҳирлариким, мўъмин бўлуб эрдилар. Ва Осий бинти Мароҳимким мўъмина ва Фиръавининг

5—173 65

хотушидир разияллоҳу анҳо ва бақарайи бани Исроил ҳам ул кунда мақтул бўлдилар. Анинг учун Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи васаллам сешанба куни қон ол-дурмоқдин бағоят қаттиғ наҳий [манъ] қилмишлар ва демишларкин, сешанба кунининг ичида бир номаълум соат бордурким, агар қон олдурғон вақтда ул соат иттифоқ тушса кўб воқеа бўлурким, то ўлгунча қони тинмас. Ва сешанба кунда Иблис алайҳи-л-лаъна ерга нузул қилди [тушди] ва ҳамул кунни жаҳаннам халқ бўлди ва ҳамул кун Худойн таъоло Малаку-л-мавт [Азроил]ни одам авлоди арвоҳи қабзи [жовини олиш]га мусаллат [ҳоким] қилди. Ва баъзи ривоятда Ҳазрати Айюб алайҳиссалом ҳам сешанба куни қурт балосига мубтало бўлди.

Ва яна Расул алайҳиссаломдин чаҳоршанба кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Ул Ҳазрат жавоб бермишларким: «Чаҳоршанба куни яхшидур, ҳамул кун Фиръавн қавми бирла фарқ бўлдилар. Ва Од ва Самуд ва қавми Солиҳким сафар ойнанинг охириги чаҳоршанба куни эрди, ҳалок бўлдилар. Ва чаҳоршанба куни олғу ва берғу (олди-берди) қилишмасин.

Ва яна Расул алайҳиссалом чаҳоршанба куни тирноқ олмоқдин наҳий [манъ] қилдилар ва демишларким: «Чаҳоршанба куни тирноқ олмоқ барас [пес]иллатин пайдо қилур». Ва баъзи уламо бу ҳадис сидқи [ростлиғи]да иштибоҳ [шубҳа] пайдо қилиб, ҳамул кун тирноқ олиб балога мубтало бўлмишлар, наъзузу биллоҳ⁴. Ва яна ҳадисда келибдурким,

⁴ Аллоҳдан паноҳ тилаймиз.

барас ва мохов ҳар вақт пайдо бўлса, чаҳоршанба пайдо бўлур.

Ва баъзилар ҳамул куни мариз [касал] иёдатни [хол сўрашни] макруҳ тутмишлар.

Ва чаҳоршанба куни ҳаммомга бормоқ яхшидур ва ҳамул кун қиёмдин сўнг ва асирдин аввал дуо қилса мустажоб (қабул) бўлур, нечунким Расул алайҳиссаломнинг дуолари аҳзоб ҳақида ҳамул вақт мустажоб бўлди ва ул дуо қилгон мавзеъларида Мадинайи Мунавварада бир масжид бино қилдилар. Ул масжидга Масжиду-л-ижобат дерларким, аъён зиёратгоҳдир.

Ва ҳадисда келибдурким, ҳар нимарсани чаҳоршанба куни ибтидо қилинса тамом бўлмай қолмас, анинг учун ҳамул кун илм ибтидо қилмоқ муносиброқдир. Масалан, дарс ибтидо қилмоқ ва тифл (бола)ни мактабга бермоқ.

Ва яна Расуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалламдин паиҷшанба хосиятидин савол қилмишлар. Бас ул Ҳазрат жавоб бермишларким: «Паиҷшанба куни ҳожат тиламоқ кунидур, нечунким ҳамул кун Ҳазрати Иброҳим алайҳиссалом Миср подшоҳининг хизматиға бориб, кўб икром топиб, ҳожатлари раво бўлди ва Миср подшоси Ҳожар разияллоҳу анҳони Ҳазрати Иброҳим алайҳиссаломга ато қилди. Ва ҳамул кун подшоҳлар хизматиға бормоқ кунидур. Ва ҳадисда келибдурким, ҳар ким қон олдурса иситма касалига гирифтор бўлуб, ҳамул мараз бирла охир дунёдин борур.

Ва яна Расул алайҳиссаломдин жума кунининг хосиятидин савол қилмишлар. Бас, ул Ҳазрат жавоб бермишларким: «Жума куни

никоҳ ва хутба кунидур ва Ҳазрати Одам савоватуллоҳи ва саломуҳу алайҳи Ҳазрати Ҳаво разияллоҳу анҳони ҳамул кун никоҳ қилдилар. Ва Юсуф алайҳиссалом Зулайхони ва Мусо алайҳиссалом Шуъайб алайҳиссаломнинг қизини, Сулаймон алайҳиссалом Билқисни жума куни никоҳ қилдилар.

Ривояти саҳиҳ бирла келибдурким, Ҳазрат Расули акрам саллаллоҳу алайҳи васаллам Хадича ва Оиша разияллоҳу анҳумонинг никоҳларини жума куни қилдилар.

Ва Ибн Масъуд разияллоҳу анҳудини нақлдурким, жума куни тирноқ олса ул одамни Худойи таъоло барча иллатдин халос қилиб, шифо каромат қилиб, фақирлик меҳнатидин сақлар.

Ва ҳадисда келибдурким, ул Ҳазрат демишларким, ҳар ким жума куни ва жума оқшоми манга юз мартаба савоват юборса ул одамни Худойи таъоло юз ҳожатини раво қилур, етмиштаси дунё ҳожатларидин ва ўттизи охират ҳожатидин бўлғай.

Асмаъийдин ривоятдурким: «Бир жума куни Ҳорун ар-Рашиднинг хизматиға бордим, кўрдумким, тирногин олмоқ бирла машғулдур, мани кўруб дедиларким: «Ё Асмаъий, жума куни тирноқ олмоқ суннатдур, лойиқ ва муносиброқ улдурким, одамни фақир балосидини омон сақлағай». Бас, мен жавоб бердимким: «Ё амир ал-мўъминин, сиз ҳам фақирлиқдин қўрқормусиз?» Ҳорун жавоб бердиким: «Оё, ҳеч одам бормукин фақир меҳнатидин қўрқмағай!» Ва жума кунига «явмул-л-аънзз» ва кечасига «лайлату-з-Заҳро» ҳам дерлар.

Байт:

МУНДАРИЖА

Муқаддима.	3
Бобу-л-«алиф». Ал-Асад [«Алиф» боби. Шер].	7
Ибил [туя].	8
Ибни ово [шағол].	9
Арнаб [қуён].	9
Арузз [гуруч].	11
Иввиз [ўрдак].	12
Айинл [кийик].	13
Бобул-л-«бо». Бози [«Бо» боби. Қарчигай].	15
Басал [пиёз].	15
Багал [хачир].	16
Бақар [сигир].	17
Байз [тухум].	19
Бобу-т-«то». Тазарв [«То» боби. Қирғовул].	20
Танбоку [тамаки].	21
Боби «со». Саълаб [«Со» боби. Тулки].	21
Бобу-л-«жим». Жарод [«Жим» боби. Чигиртка].	22
Чойи хитойи [хитой чойи].	23
Ҳикоят.	24
Бобу-л-«ҳо». Ҳуборий [«Ҳо» боби. Туғдорий].	27
Ҳамом [кабутар].	27
Ҳинта [буғдой].	28
Бобу-л-«ҳо». Хуттом [«Хо» боби. Қалдирғоч].	29
Хинзир [чўчқа].	30
Хайл [от].	31
Бобу-д-«дол». Дажжож [«Дол» боби. Товуқ].	33
Боби «зол». Зубоб [«Зол» боби. Пашша].	34
Зуррат [жўхори].	35
Боби «ро». Руъус [«Ро» боби. Қалла].	36
Боби «зо». Занбур [«Зо» боби. Ари].	36
Боби «син». Силва [«Син» боби. Бедана].	37
Самак [балиқ].	37
Боби «шин». Шаҳм [«Шин» боби. Ёғ].	38

Боби «сод». Сурсур [«Сод» боби. Саратон].	39
Боби «зод». Заън. [«Зод» боби. Қўй].	39
Боби «то». Товвус [«То» боби. Товус].	41
Боби «зо». Забий [«Зо» боби. Кийик].	41
Боби «айн». Усфур [«Айн» боби. Чумчуқ].	41
Боби «гайн». Ғуроб [«Ғайн» боби. қарға].	42
Бобу-л-«фо». Фаър [«Фо» боби. Сичқон].	42
Бобу-л-«қоф». Қирд [«Қоф» боби. Маймун].	43
Қумри.	43
Қаҳва.	43
Бобу-л-«коф». Калб [«Коф» боби. Ит].	45
Боби «лом». Лаббани ҳомиз [«Лом» боби. Қатик].	47
Лаҳм [гўшт].	47
Боби «мим». Моъ [«Мим» боби. Сув].	48
Мош.	49
Маҳиз [айрон].	50
Боби «нун». Намл [«Нун» боби. Чумоли].	50
Боби «вов». Воқ [«Вов» боби. Воқ қуши].	52
Бобу-л-«ҳо». Худхуд [«Ҳо» боби. Сассиқлопишак].	53
Боби «ё». Ярбуъ [«Е» боби. Кўрсичқон].	54
Хотима.	55
Фол ва тайрапинг баёнидадур.	59
Зикри аҳкоми айёми ҳафта [ҳафта кунларининг ҳукмлари ҳақида].	65

АС-САЪИДУ-С-САМАРҚАНДИЙ

ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА
ЖИВЫХ СУЩЕСТВ

На узбекском языке
Ташкент, «Фан»

Мусаввир Б. Хабибуллия
Мусаҳҳиҳ М. Саидова
Техмуҳаррир А. Шепельков
ИБ № 6350

Теришга берилди 18.11.93. Босишга рухсат этилди 24.03.94.
Қоғоз бичими 70×90^{1/32}. Босмаҳона қоғози. Адабиёт гарнитура.
Юқори босма. Шартли босма т. 2,63. Ҳисоб нашриёт т. 2,3.
Келишилган нарҳда. 30 000 нусха. 173 буюртма.

ЎзР ФА «Фан» нашриёти: 700047, Тошкент. Гоголь кўчаси, 70.
ЎзР ФА «Фан» нашриётининг босмаҳонаси 700170, Тошкент,
Ҳ. Абдуллаев шоҳ кўчаси, 79.